

Tvůrčí život

ČASOPIS ČESKÝCH UNITÁŘŮ

ročník 1 / 2013

číslo 2

Nezkoušej
logiku
na nelogický
vesmír

Chvála
rozumnosti

Věda a víra

O dialogu vědy
a náboženství
– rozhovor
s Františkem
Mikešem

Dějiny
unitářství
v Rumunsku

Vzpomínky
Zdeny
Brabcové
na dění
v pražské
Unitarii
v 60. letech

**Rozum a racionalismus
v náboženství**

Vztah vědy a víry

„Někteří lidé chtěli by uvěřit v Boha jen tenkrát, když by ho mohli rozumem pochopit. Jaký by to musel být omezený a malý Bůh, aby ho člověk mohl pochopit.

Člověk, který dosud nepochopil, co je život.“¹

Norbert Fabián Čapek

Vážení čtenáři,

základním tématem tohoto čísla Tvůrčího života je Rozum a racionalismus v náboženství, tedy přístup k víře a k posvátnému, který již nesčetněkrát v dějinách mnoha náboženských směrů a hnutí vyvolal zlou krev. Takřka každá snaha vysvětlovat teologické záležitosti pomocí rozumu měla za následek sváry, ohnivé spory, nenávistné odsuzování a nezřídka byla i příčinou rozsudků smrti. Je nasnadě, proč tomu tak bylo a někde bohužel doposud je: rozum klade otázky, namítá, rozum zpochybňuje to, co mělo či má zůstat nezpochybnitelné, rozum je opozicí, která nebývá vždy příjemná.

Ovšem na druhé straně: kdyby rozum nebyl náboženským směrem věrným, byť často nechtěným průvodcem, chyběla by jim zásadní věc pro zdravý vývoj. Dnes již jen málokteré náboženství před lidským rozumem zcela zavírá dveře; bylo by to pošetilé. Ovšem leckteré z těchto dveří se otevírají pozvolna a obezřetně – rozhodně ne tak, jako když čekáme vítaného přítele.

Unitářství je v tomto ohledu do určité míry výjimkou. Důležité okamžiky a epizody jeho dějin se vyznačují snahou dosáhnout ve vztahu lidského rozumu a náboženství symbiózy – samozřejmě v míře odpovídající soudobému stupni poznání. Osobnosti, které formovaly unitářství, se používání rozumu v náboženství nikdy nezříkaly. Nebyl to však projev lidské domýšlivosti, ani sebestřednosti; naopak, dělo se tak vždy s vědomím, že možnosti rozumu jsou omezené. Stejně jako je omezené vše lidské, zatímco Bůh, řád, či jakkoli jinak pojmenovaný prvek transcendentna, k němuž se vše živé i neživé vztahuje, je nad tím vším nekonečný a nepoznatelný. Unitáři nikdy nestavěli rozum

nade vše. Výstižně to vyřkl N. F. Čapek v úvodním citátu.

K této věčně otevřené polemice – do jaké míry a jakým způsobem má (či může) být rozum v náboženství přítomen, důležitý a žádoucí – se vyjádřili dva z našich duchovních v úvodní rubrice.

Další skupinu článků spojuje otázka, která z předchozího tématu logicky vyplývá: Jaký vztah k sobě mohou mít víra a věda? Někteří lidé jakékoli spojení těchto dvou fenoménů přímo odmítají, další toto téma považují za zbytečné, za uměle nafouknutou bublinu, jiní o něm naopak diskutují velice rádi – i když mnohdy bez toho, že by jejich diskuse někam vedly. A pak jsou lidé, kteří v tomto ohledu mají navýsost co sdělit, neboť se jim v životě podařilo tyto dvě „dámy“ – vědu a víru – propojit. Při přemýšlení, jak v našem časopise vztah vědy a víry uchopit, jsme se rozhodli dát slovo právě lidem z této skupiny a zejména proto, že mohou vypovídat z osobní zkušenosti. Jejich názory tedy nelze předem odmítnout jako nějaké plané, neprožité teoretizování. Můžete si tak přečíst zamyšlení dr. I. Macháčkové, která je uznávanou odbornicí v oboru experimentální botaniky a také ředitelkou Institutu ekumenických studií, a rozhovor s dr. Ing. F. Mikešem, jenž se profesně úspěšně věnuje chemii i dialogu vědy a víry.

Kromě toho najdete v tradičních rubrikách například články k dějinám pražské Unitarie v 60. letech minulého století nebo o unitářství v Rumunsku, jež patří k zásadním kapitolám světové unitářské historie. Věříme, že pro Vás četba tohoto čísla bude znamenat příjemně prožité chvíle.

Vaše Unitaria

¹ Norbert Fabián Čapek, Chvála a kritika rozumu, *Cesty a cíle* 15, 1937, s. 83.

OBSAH

- 1 Editorial

ŽIVÉ TÉMA: ROZUM A RACIONALISMUS V NÁBOŽENSTVÍ

- 3 Nezkoušej logiku na nelogický vesmír (*Petr Samojský*)
7 Chvála rozumnosti (*Luděk Pivoňka*)

STUDIE, ZAMYŠLENÍ: VZTAH VĚDY A VÍRY

- 11 Věda a víra (*Ivana Macháčková*)
16 Důležitost dialogu vědy a náboženství (*rozhovor s Františkem Mikešem*)

Z ARCHIVU

- 26 Na hranicích vědy (*Karel Hašpl*)

KALEIDOSKOP

- 32 K zamyšlení: o vztahu rozumu, vědy a víry
33 Templetonova cena (Templeton Prize)
35 Humanistický manifest

UNITÁŘSTVÍ VE SVĚTĚ, DĚJINY A SOUČASNOST

- 36 Unitářská církev v Transylvánii – Biserica Unitariană din Transilvania
(*Kristýna Ledererová Kolajová*)

UNITÁŘSKÉ VZPOMÍNKY A PAMĚTI

- 44 První období mého působení v Unitarii. Vzpomínky na léta 1964–1971
(*Zdena Brabcová*)
53 JUDr. Václav Antropius (*Zdena Brabcová*)

Nezkoušej logiku na nelogický vesmír

Petr Samojský

Nedávno jsem v rozhlasě zaslechl zajímavý dialog rodičů s pedagogem. Rodiče se ptali, jak mají postupovat, když jejich devítiletý syn vyžaduje novou herní konzoli na hraní počítačových her, kterou přece již mají všichni jeho kamarádi. Říká, že je poslušný, učí se dobře, i doma pomáhá, tak si zaslouží dostat to, po čem touží. „Je pravda,“ říkali rodiče, „že mu často říkáme, že úspěch a dobré výsledky v životě může mít jen ten, kdo odpovědně a tvrdě pracuje a jde za svým cílem. A teď tedy on od nás očekává to, o čem předpokládá, že si oprávněně zaslouží.“

Vesmírný prostor ve své nekonečnosti je pro nás nepoznatelný.
(Foto © Andreus | Imagio.cz | Dreamstime.com.)

Pedagog po chvíli rozmítání: „Máte teď výtečnou rodičovskou příležitost naučit svého syna pochopit dvě základní životní pravdy: nemůžeš mít vždycky to, co chceš, a nemůžeš vždycky rozumět důvodům, proč to tak je. Váš syn by měl pochopit, že vašim důvodům rozumět nemusí, někdy prostě musí vzít realitu takovou, jaká je. Děti rodičům rozumět nemusí. Kdyby děti byly schopny rozumět rodičům ve všech ohledech, pak by samy mohly být rodiči. Je to právě jejich neschopnost rozumět rodičům, co je činí dětmi. Úkol rodičů je stanovit hranice a meze, což znamená, že někdy odpověď je prostě pouze ne. Váš syn, pokud

se opravdu chová dobře, je poslušný a pomáhá doma, si skutečně zaslouží pochvalu a odměnu. Ale ta odměna nemusí být to, co si přeje.“

Možná, že tato odpověď pedagoga není zcela správná z pohledu jiných odborníků, dalo by se s ní jistě polemizovat. Nicméně výborně vystihuje důležité téma pro každého, kdo jde duchovní cestou. Připomíná téma vývoje člověka, relativitu poznání člověka a relativitu poznání lidstva a také význam skromnosti a pokory! My lidé se cítíme někdy až příliš pevně na vrcholu pyramidy stvoření. Jsme ti nejspíš nejšpatnější a nejmoudřejší tvorové na Zemi a nejspíš i ve vesmíru, říkáme si. K tomu nám stačí málo:

naše smysly, náš rozum, naše logika, protože právě tím nabroušeným nástrojem racionality vtěleným do mnoha oblastí věd prozkoumáme každou záhadu života a každý kout vesmíru. A tak zkoumáme život, svět a vesmír a těšíme se z výsledků našeho poznání, aniž bychom si připouštěli v duchu Sokratově nutnost pokory z vědomí, že ve srovnání s tím, co o vesmíru nevíme, je naše znalost vesmíru směšná a banální.

Zůstaňme ještě chvíli v myšlenkách u vesmíru. Je fakt, že oproti dřívějším generacím toho o vesmíru dnes víme hodně: víme, že vznikl před určitou, tedy konečně dlouhou dobou, a krátce po svém vzniku byl malý a horký. Vesmír pak prošel obdobím velmi rychlého rozpínání, na jehož konci existovala většina hmoty ve vesmíru ve formě kvark-gluonového plazmatu. S pokračujícím rozpínáním a tím i poklesem teploty se kvarky začaly vázat do podoby hmoty, jak ji známe dnes. S dalším rozpínáním a ochlazováním se vytvořily elementární částice a jádra atomů vodíku, deuteria a helia, pak jádra s elektrony vytvořila atomy a vesmír se tak stal průhledným pro záření. Z původních nezávislých gravitačních celků se vytvořily struktury, tedy galaxie, hvězdy a mlhoviny. Zatím ovšem nevíme, jestli vesmír má konečnou, nebo nekonečnou velikost a objem. Odhadujeme, že velikost vesmíru k hranicím pozorovatelnosti se je asi sedmdesát osm miliard světelných let. Dál nedohlédneme, protože světlo dál ještě od vzniku vesmíru nestačilo doputovat.

Skutečnost, že jsme v našem poznání a zkoumání omezení pozorovatelností vesmíru, je nám především trpkou připomínkou toho, že nemáme ani potuchy, jak velký je vesmír za hranicí pozorovatelnosti. Badatelé dnes hovoří o dalším pozoruhodném předpokladu, že za naším vesmírem, který se řídí nám již známými fyzikálními zákony, jsou vesmíry mnohé další, které jsou ovšem třeba i naprosto jiné podstaty, a tedy se řídí i odlišnými fyzikálními zákony. A v této souvislosti my, pokud hovoříme o vesmíru, bychom si měli vždy ujasnit, zda máme na mysli „náš“ vesmír, anebo vesmír jako celek různých dílčích samostatných vesmírů, tedy jako celé vesmírné jsoucnou. Ostatně je otáz-

kou, jak moc vůbec můžeme hovořit o tomto celém vesmírném jsoucnu, protože to je naprosto nad rámec našich schopností poznání, natož důkazů a evidence...

V této perspektivě našich omezených vědomostí a ohromující míry neznalosti si můžeme připadat – jako malé děti. Jsme jako malé děti, ponechané napospas času a prostoru a obrovskému neznámu, které na nás juká z temnot noční oblohy. A v tom ohromujícím vesmírném neznámu se snažíme uchopit sebe sama, vložit svému životu nějaký hlubší smysl, pochopit přírodní řád světa, dychtíme porozumět vesmírným zákonům a od nich si odvodit určitá pravidla pro náš život osobní, ale i společenský, abychom dokázali žít pospolu a v nějakém souladu nejen s ostatními lidmi, ale s dalšími tvory a vůbec všemi formami života.

Pokud připustíme s pokorou a skromností, že je poměrně velmi nepravděpodobné, že v perspektivě velikosti vesmíru stojíme na vrcholku pyramidy stvoření, ale že jsme v podstatě jen dětmi, hemžícími se v kosmickém prachu na jedné planetce v bezkonečných hlubinách kosmu, pak pro nás budou lépe přijatelné ty dvě základní životní pravdy, o kterých hovořil výše zmíněný pedagog: nemůžeš mít vždycky to, co chceš, a nemůžeš vždycky rozumět důvodům, proč to tak je. Jako dítě nemůže rozumět rodičům, kteří jsou o generaci starší, tak člověk nemůže rozumět vesmíru, který je nekonečně větší než člověk.

Nezkoušej logiku na nelogický vesmír! Jistě je dobré a moudré přemýšlet, uvažovat, analyticky zkoumat a rozjímat o svém životě, snažit se přijít věcem na kloub, ale je také zdravé přemýšlení zanechat. Je to důležité, protože pro nás dospělé platí totéž, co pro děti z pohledu pedagoga a dospělých. Musím se snažit být dobrým člověkem, pomáhat druhým, snažit se plnit své úkoly a role dobře a odpovědně, ať se jedná o úkoly a role partnerské, rodičovské, pracovní, profesní, společenské a jakékoliv jiné – ale nemohu počítat s tím, že se mi tato má snaha, jak se říká, vyplatí, že za ni budu odměněn.

Mnozí dospělí tyto dvě pravdy nechápou, nepřijali je opravdu vnitřně za své. Jsou sebestřední a domnívají se, že si zaslouží když ne

„Z historie, ale i současnosti dobře víme, že náboženství ulpívají na svých dogmatech a lidských omezenostech; jak se toho vyvarovat?“

(Foto © 2004-2013 FreePhotosBank.com.)

zvláštní privilegia, pak aspoň odměnu úměrnou jejich úsilí. A lpí na názorech na život, které si osvojili a přijali za své. Mají svou představu o světě a životě v něm, představu složenou z určitého měřítka hodnot a stupnice priorit a není ani podstatné, jestli si tu svou představu vytvořili sami, anebo ji přijali od někoho druhého nebo převzali z nějakého náboženského či filozofického systému. Nechápou, že vesmír nefunguje podle jejich černo-bílé logiky.

Lidé takzvaně věřící ostatně v tomto ohledu dělají chybu často také, protože uvěřili určitému výkladu, konceptu ohledně podstaty vesmíru. A jejich víra má být pevná; čím pevnější, tím věrnější a lepší. Poměřují tedy vesmír svou vírou, je to jejich způsob, jak vesmír uchopit, vztáhnout se k němu a vetknout tím svému životu smysl. Jenomže to je jako poměřovat zeměkouli pravítkem. Náboženská víra je vždy sestavena tak, aby byla logicky uchopitelná rozumem běžného člověka, třebaže v ní jsou paradoxy a nedokazatelná tvrzení. A proto víra může být člověku nebezpečná.

Je tu tedy zvláštní rozpor. Na jedné straně je víra nositelkou a utvrzovatelkou lidského sebeklamu a iluze, ale na straně druhé je víra ve smyslu osobních a kolektivně sdílených představ skutečně jediným prostředkem, jak uchopit nelogický vesmír, jak dát smysl a význam nejrůznějším podivuhodným a nevysvětlitelným jevům v našem životě. Jak jim dát smysl, třebaže jim nerozumím, rozumět nepotřebuji a rozumět nemohu.

A proto je pro nás velmi důležitá otázka, jak to udělat, aby naše víra nebyla zaslepující a utvrzující nás v naší zaslepenosti, aby nás nenutila ulpívat na naší nevědomosti, ale aby to byla víra moudrá, byť založená na skutečnosti nemožnosti poznání. Jak v sobě vzbudit a prohlubovat víru, své představy o životě a vesmíru, a současně nebýt jako to dítě, které automaticky očekávalo odměnu za svou poslušnost? Z historie, ale i současnosti dobře víme, že náboženství ulpívají na svých dogmatech a lidských omezenostech; jak se toho vyvarovat?

„Zkusme si přiznat, že jsme pouze dětmi v čase, dětmi, které jen těžko chápou souvislosti svého života, ale přece cítí hlubokou úctu k tajemnému řádu bytí a vděčnost za svůj dar života.“ (Foto George Hodan © istockphoto.com.)

Můžeme se nechat inspirovat Albertem Einsteinem, který prohlásil, že: „Náboženství budoucnosti bude kosmické náboženství. Překročí osobního Boha a vystříhá se dogmat a teologie. Zahrnujíc v sobě jak oblast přírodní, tak i duchovní, bude založeno na religiozním citění vyrůstajícím ze zkušenosti a objímajícím všechny věci přírodní i duchovní smysluplnou Jednotou.“

Takové kosmické náboženství není založené na poznatcích o vesmíru, protože ty nám zkrátka nejsou dostupné a nemůžeme jim rozumět. Je založené na úctě k vesmíru, k vesmírnému řádu, který přesahuje naše bytí a naše možnosti poznání. Nepotřebujeme k němu hořící keř, zjevení andělů, zmrtevýchvstalého Krista ani pod stromem hladovějícího Buddhu. Nepotřebuje-

me k němu katechismus, uzavřený kánon svatých písem, nepotřebujeme k němu hierarchii autorit a kněží, kteří by nám interpretovali svou nauku.

Potřebujeme k němu pokorně vzhlednout do temnot noční oblohy a uvědomit si tu ohromující masu kosmu všude kolem nás a připomenout si, že to všechno, co neznáme, znát nepotřebujeme a ani nemůžeme. Přiznat si, že jsme pouze dětmi v čase, dětmi, které jen těžko chápou souvislosti svého života, ale které přece cítí hlubokou úctu k tajemnému řádu bytí a vděčnost za svůj dar života.

Láska, úcta a naděje mohou být v našich srdcích i bez logického porozumění tajemstvím nelogického vesmíru.

Chvála rozumnosti

Luděk Pivoňka

Své malé zamyšlení bych rád uvedl citátem z přednášky Norberta Fabiána Čapka, kterou pronesl v roce 1922:

„My v Svobodném Bratrství můžeme se hrdě k tomu přiznati, že jsme náboženskými racionalisty, to jest lidmi, kteří horují pro náboženství rozumné, zdravému lidskému rozumu v ničem neodporují. Ač jsme měli mnoho předchůdců, ač mnoho jedinců ve všech církvích se k racionalismu náboženskému hlásilo, ač mezi těmi jedinci jsou jména našich nejlepších představitelů, jakým je třeba prezident Masaryk, přece jsme my prvými, kteří jsme na tomto základě organizovali náboženskou obec. Pravíme-li o sobě, že jsme náboženskými racionalisty, tím není řečeno, že jsme chladnými intelektualisty, rozumkáři. Jsme pro používání zdravého lidského rozumu všade, tedy i v náboženství, ale jsme zároveň proti domýšlivému rozumkářství, které se nikde nejeví tak nápadně, jako v jezuitských metodách těch, kteří neudržitelné pověry snaží se zachrániti svým rozumovým provazolezectvím. S těmito rozumkujícími ortodoxními církevníky na stejné úrovni jsou tzv. nevěrci, kteří chtějí odrozumovati věci, na které lidský rozum dosud nestačí. Rozumné náboženství není nutně proti mystice, ani proti metapsychismu. Ku všemu na světě lze se přibližovati rozumně i nerozumně, racionálně nebo pověrečně. My jsme všade a ve všem pro postup racionelní, rozumný, a v tom je náš racionalism.“

*(Čapek: Je racionalism oprávněn?,
Pražská obec
Svobodného bratrství, 1922)*

Být náboženským racionalistou rozhodně neznamená dívat se na náboženství pouze optikou chladného intelektu. (Foto © Andres Rodriguez | Dreamstime Stock Photos.)

To jsem učinil především proto, abych jeho slova mohl porovnat s dnešním stavem českého unitářství. Třetí unitářský princip nabádá unitáře k používání kritického rozumu i v náboženství. Jelikož unitářské principy jsou základními axiomy unitářské teologie, věc vypadá na první pohled docela jasně. Unitářství je jednoznačně racionální náboženství. Když se však podíváme hlouběji pod povrch, zjistíme, že rozum je možné používat velmi různým způsobem. Čapek to také naznačil ve své přednášce. Pojďme se tedy podívat na dvě námitky, které Čapek uvedl jako významné argumenty proti používání rozumu i v náboženství.

1. Někteří lidé tvrdí, že kritické myšlení by mohlo v náboženství způsobit anarchii, kde nic není pevné ani jisté.

Co je však v náboženství opravdu jisté? Jsou to snad svatí lidé, písma nebo instituce? Světová náboženství se ráda opírají o takovéto autority, přesto je jejich vnitřní jistota jen zdánlivá. Jsou

snad jejich zakladatelé vševědoucí nebo neomylní? Vyznavači těchto náboženských systémů jsou přesvědčeni, že ano, proto jim tolik důvěřují. Tu se však dostávají na tenkou půdu víry a v té není nic jisté. Víra nemůže nabídnout jisté poznání. Poznání může přinést jen ověřitelná nebo vyvratitelná zkušenost. Bez zkušenosti stojí jakákoliv teologie na hliněných nohách. Stačí tak menší poryv pochybností a teologická stavba se může rychle zřítit. Když unitáři skrze rozum zpochybňují náboženské autority, nedělají to z nějaké duchovní zlomyslnosti, ale z upřímné touhy po pravdivém poznání. Unitářství je proto dynamickým náboženstvím, které se neustále vyvíjí. Dobře je to patrné na jeho historii. Dnešní unitářství se velmi liší od unitářství 16. století. Dalo by se s jistotou nadšátkou říci, že jsou to úplně jiná náboženství. Proto je smutné, když se ve slovnících objevují stále dokola opakovaná tvrzení, že unitářství je křesťanskou sektou, jež odmítá nauku o božské Trojici. Autorům těchto hesel bych mohl pouze

„Pravda musí být pro unitáře daleko svítící ‚betlémskou‘ hvězdou, která jim bude spolehlivě ukazovat cestu.“ (Foto © 2004-2013 FreePhotosBank.com.)

Používání kritického rozumu v náboženství napomáhá vymýcení mýtů, pověr a pošetilostí, jež mohou být přeneseně symbolizovány například pověstným uctívaným zlatým teletem.

(Foto © 2004-2013

FreePhotosBank.com.)

doporučit, aby se co nejlépe seznámili s nejnovější unitářskou literaturou. Bez přesného a poctivého studia pramenů budou vlastně psát jen o „neexistujícím“ unitářství.

Ale vraťme se k dynamice unitářského náboženství. Pokud někdo hledá náboženství, kde bude mít plnou duchovní jistotu, hledá marně. Žádné náboženství na světě není schopno poskytnout svým vyznavačům pouze jistotu čisté pravdy. Většina náboženství obsahuje různorodou směs pravd, omylů a někdy i zbožných lží. A jak je na tom unitářství? Unitáři se jistě musí vyhnout jakýmkoli dobře míněným lžím a pokud jsou schopni to ovlivnit, tak také omylům. Pravda musí být pro unitáře daleko svítící „betlémskou“ hvězdou, která jim bude spolehlivě ukazovat cestu. Když se jim pak podaří pravdu najít, zaradují se jistě, podobně jako bibliční mudrci, radostí převelikou. A to bude jejich pravá duchovní odměna. Tato vnitřní radost z pravdy je trvalým odkazem kritického myšlení v unitářském náboženství. Není to tedy žádná duchovní anarchie, ale náročné a obtížné úsilí při hledání pravdy o Bohu, světě a člověku.

2. Někteří lidé tvrdí, že kritické myšlení by mohlo v lidech probouzet duchovní pýchu a nezávislost.

V čem by ona duchovní pýcha měla spočívat? Podle některých by se člověk mohl díky svému rozumu stát absolutním měřítkem všech věcí. To je však výsada, kterou naprostá většina náboženství připisuje pouze Bohu. Tato námitka může mít podle mého názoru jisté oprávnění. Moderní evropský člověk s náboženstvím příliš nepočítá, a tak se stal na naší planetě skutečně nejvyšší autoritou. Pokud by byl andělem, nemuseli bychom se této společenské změny nijak obávat. Ovšem dvě světové války ve 20. století nás učinily poněkud méně optimistickými. Dnes víme, že člověk je schopen na zemi budovat jak nebe, tak i peklo. Proto si myslím, že člověk potřebuje dobrého rádce, aby mohl zemi spravovat jako řádný hospodář. Bez spojení s Absolutnem může být člověk sice svobodný a nezávislý, ale nikdy nebude schopen vybudovat na zemi opravdu rajskou zahradu. Proto na tuto planetu přicházejí

v určitých periodách z vyšších světů duchovně osvícení jednotlivci, kteří přinášejí lidem Boží světlo. Toto Světlo však nechce člověka omezovat nebo zotročovat a dělat z něj pouhou loutku v božích rukou, ale chce mu spíše přinášet více štěstí. Proto skutečná duchovní pýcha může vládnout jen tam, kde je člověk nezávislý na božských hodnotách dobra, pravdy a krásy. Tam kde jsou tyto hodnoty součástí každodenního života, tam Bůh trvale přebývá mezi lidmi.

Nyní bych se rád podíval na to, co se změnilo od dob Čapkových do současných dnů v názorech na roli rozumu v unitářském náboženství. Současní unitáři jistě oproti minulosti nepřestali kriticky myslet, ale také nezačali o rozumu věřit, že je neomylný. Neomylný jistě není a nikdy nebyl, ovšem má své důležité místo v unitářské teologii. Kdyby tomu tak nebylo, byl by jistě z unitářských principů vypuštěn. Jeho úloha spočívá v tom, že je schopen rozlišovat mezi pravými a nepravými náboženskými autoritami. Mnoho náboženství se domnívá, že jejich původ je výhradně božský, a proto je nutné je plně respektovat. Naproti tomu unitářská teologie tvrdí, že všechna náboženství jsou lidského původu, a proto je možné je plně kritizovat. Nedělá to však z důvodu, aby jim škodila, nýbrž aby je očistila od pověr a mýtů a vyvedla je tak z dětského věku duchovní nezralosti a závislosti. Proto podporuje náboženskou svobodu a kritické myšlení

ve světových náboženstvích a zároveň usiluje o vytvoření nového náboženství, které by plně uspokojilo moderního člověka. Pokoj a mír mezi náboženstvími nikdy nepřinesli náboženští fundamentalisté, ale náboženští liberálové. Proto jim patří plná podpora ze strany unitářů. Unitáři se však nespokojují jen s podporou náboženského liberalismu, ale dále pracují na budování nového náboženství. Náboženství, které bude přesně odhalovat pravdu o transcendentní realitě a které bude toto poznání aplikovat do každodenního života. Tímto způsobem bude moci unitářství měnit nejenom individuální životy, ale také účinně přispívat k sociálnímu pokroku. A k tomu je potřeba dobré teologie.

Tady se dostávám k místu, kde se mé přesvědčení liší od názorů Čapkových. Čapek byl ve své době přesvědčen, že teologie je naukou o starých bájích, a tak jí věnoval jen malou pozornost. Proto se nepodařilo do dnešních dnů vytvořit kvalitní unitářskou teologii, která by vzbudila respekt i u širší veřejnosti. Proto mohl katolický učitel teologie Josef Kubalík za první republiky napsat o Svobodném bratrství, že je spolkem ustrašených náboženských diletantů. Moc bych si přál, aby takováto tvrzení již v budoucnosti nebyla možná. Chtěl bych tedy české unitáře povzbudit, aby vážně a do hloubky přemýšleli o svém náboženství, a pomohli tak z Unitarie vytvořit prostředí intelektuálně bohaté a zároveň duchovně čisté a osvícené.

Věda a víra

Ivana Macháčková

RNDr. Ivana Macháčková, CSc., vystudovala Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, působila mnoho let jako ředitelka Ústavu experimentální botaniky AV ČR a mimo jiné zastupovala Českou společnost experimentální biologie rostlin v odborných evropských organizacích. Poté vystudovala teologii a nyní působí na oboru Teologie křesťanských tradic Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy a je ředitelkou občanského sdružení Institut ekumenických studií.

Věda a víra – tolikrát v historii stály proti sobě a stojí proti sobě občas i dnes. Je tento střet oprávněný a nutný? Pracovala jsem téměř třicet pět let ve výzkumu – v oblasti rostlinné biologie. Jsem křesťanka a vystudovala jsem baka-lářský obor Teologie křesťanských tradic na ETF UK, kde nyní pracuji jako koordinátorka tohoto studijního programu. Snažím se tedy vidět svět z obou pohledů – pohledu vědce i pohledu víry – a musím přiznat, že tyto dva přístupy někdy běží v mé hlavě tak trochu paralelně, že ne vždy si spolu mají co říci. Ale nikdy si neodporují.

Obecně lze říci, že mezi přírodními vědami a vírou (a její rozumovou reflexí teologií) by neměl existovat boj, ale ani lhostejnost a z mnoha důvodů tu nemůže existovat ani jednota (obě vědy se výrazně liší svým přístupem ke skutečnosti, ke světu, a to v otázkách, které si kladou, i způsobech, jak na ně odpovídají). Přijatelné jsou varianty nezávislost a dialog. Z těchto dvou je mi blíže dialog. Byť institucionalizovaná věda a institucionalizovaná víra vytvářejí dojem, že spolu soupeří o to být jedinou zvěstovatelkou pravdy, domnívám se, že ve své podstatě si věda a víra neodporují. Vždyť i věda implicitně obsahuje víru, a to víru ve schopnost lidského rozumu podávat o realitě spolehlivé informace. To sice potvrzuje zkušenost, ale dokázat se to nedá. A víme, že v základu některých exaktních věd jsou nedokazatelné axiomy. A žádná víra, která není karikaturou sebe samé, vědu neod-

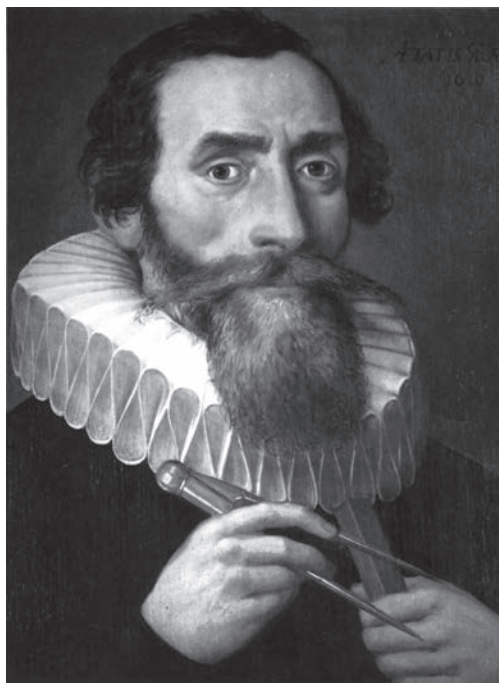

Vztah vědy a víry je ideální vidět ve vyváženém dialogu. (Foto © Nikitu | Imagio.cz | Dreamstime.com.)

mítá, naopak ji podněcuje k hlubším úvahám. Věda exaktním způsobem zkoumá materiální svět a ptá se, co je a jak to funguje, víra se ptá po smyslu a cíli stvoření. Ptá se na to, co nás přesahuje. Věda vyslovuje hypotézy a potvrzuje či vyvrací je důkazy, víra důkazy nehledá – dovolte mi tu citovat z bible, z Listu Židům (11,1): „*Věřit Bohu znamená spolehnout se na to, v co doufáme, a být si jist tím, co nevidíme.*“¹ Pokud víra začne hledat důkazy, je s ní něco v nepořádku – víra nežije z důkazů, ale z tichého dialogu s Bohem. A pokud se věda začne ptát po smyslu a vstupovat do metafyziky, pak překračuje své meze. Proto se domnívám, že věda a víra nejsou v rozporu – jde o dva různé způsoby uchopení skutečnosti, která nás obklopuje, do které jsme se narodili. A tyto dva způsoby náhledu na svět se navzájem doplňují, protože každý vypovídá o jiném rozměru této skutečnosti.

Je-li tomu tak, jak říkám, proč je tedy tolik diskusí o vztahu vědy a víry a proč tolik sporů,

¹ Bible, ekumenický překlad, Praha, 1995.

Matematik a astronom Johannes Kepler (1571–1630) na portrétu neznámého mistra.
(Foto © Wikimedia Commons.)

občas i dosti ostrých? Dokonce se zdá, že po určité době konsenzu a hledání rozumného dialogu, se tento problém opět přiostrňuje. Je pozoruhodné, že militantní ateismus nachází četné přívržence mezi vědci, často mezi biology. A nejedná se jen o známého Richarda Dawkinse a jeho knihu *The God Delusion*² (Bůh jako sebeklam). Pan profesor Bednář napsal v revue Křesťanské akademie *Universum*: „*Současné ideové spory (rozuměj o evoluci) však probíhají daleko více na severoamerické než na evropské půdě.*“³ Biologové často říkají, že nejsou schopni uvěřit v rozumnost světa (přírody), nejsou schopni uvěřit tomu, že svět, jak jej vidíme a vnímáme, je výtvorem vyšší inteligence. Na to je ovšem křesťanská odpověď, že stvoření není primárně produktem Inteligence, ale Lásky. Příčinou řady sporů mohou někdy být i nejasnosti v používá-

ní pojmů. Proto si teď některé základní pojmy, které se v diskusích věda – víra objevují, objasníme. Vědou jaksi samozřejmě myslíme vědy přírodní, ale může jít i o vědy technické či humanitní. Řekneme-li víra, máme většinou na mysli křesťanství, ale ani to není samozřejmé. Zůstaneme-li u vztahu přírodních věd a křesťanství, můžeme mluvit o vztahu vědy a víry, vědy a náboženství (což je institucionalizovaná forma víry) a vědy a teologie (což je rozumová reflexe víry). Sami asi cítíte, že ty tři alternativy nejsou shodné. Podívejme se teď na tyto tři alternativy blíže.

Jak vyplývá z toho, co již bylo řečeno, věda a víra by v rozporu být neměly. Jinak je tomu ovšem, podíváme-li se na vztah náboženství a vědy. Zde už k rozporům docházet může a také často docházelo a dochází. Učení církví se do rozporu s vědou dostalo mnohokrát (zde je ovšem třeba říci, že do rozporu s učením církví se může dostat a dostává i teologie). Jako první příklad můžeme jmenovat již zákaz Aristotelovy nauky až do doby sv. Tomáše Akvinského. Ten se seznámil s tímto učením prostřednictvím východních učenců a jak známo, na tomto učení vypracoval scholastickou nauku, která je základem učení Římskokatolické církve dodnes. Tato nauka klade velký důraz na rozum a jeho schopnosti poznání. Také je dobré připomenout, že středisky vzdělanosti a rozvoje vědy byly ve středověku kláštery – vzpomeňme například na knihovnu a sbírky ve Strahovském klášteře. A židovsko-křesťanská vzdělanost a kultura byly kolébkou nejstarších evropských univerzit a mnoho vynikajících vědců bylo (a stále jsou) křesťany.

Jak všichni víme, prvním velkým střetem mezi učením církve a vědou byl případ Galilea Galileiho, tedy spor o geocentrismus a heliocentrismus. Je tak známý, že není třeba jej popisovat. Giordano Bruno (dominikánský mnich) zaplatil svůj názor životem, Galileo odvolal. Trvalo dlouho, než církev přijala evidentní nauku o heliocentrismu a než se omluvila za zmíněný případ Galilea. Druhý velký střet, který trvá dodnes a vyvolává mnoho diskusí, zejména v USA, se týká evoluční teorie. V USA přetrvává ostrý spor fundamentalistických kreacionistů zastávajících názor, že zprávu bible o stvoření

2 Richard Dawkins, *The God Delusion*, Londýn: Bantam Press 2006.

3 Jan Bednář, O polemikách mezi evolucionisty a zastánci inteligentního plánu, *Universum* XVIII, č. 1, s. 39.

je třeba brát doslovně i s tím, že stáří Země je podstatně nižší, než ukazují vědecké výzkumy, a zastánců Darwinovy evoluční teorie. Nově se objevil směr nazývaný „intelligent design“ (inteligentní plán), který bere za základ evoluční škálu, ale tvrdí, že určité komplexní struktury, jako například oko, se nemohly vyvinout klasickým evolučním mechanismem a že v těchto případech do evoluce zasáhl „designer“, vyšší inteligence. Neříkají ovšem, kdo by to měl být.

Dnes je více méně jasné, že Darwinova teorie neplatí ve své původní podobě a že není schopna vysvětlit velké zvraty ve vývoji druhů. Vědci navrhuji nové teorie, z českých vědců je to například J. Flegr v knize *Zamrzlá evoluce*.⁴ Existuje i model snažící se spojit vědecký a náboženský názor – takzvaná teistická evoluce. Tady se říká, že Bůh stvořil svět tak, že do něho vložil princip a zákony evoluce. Přesto spor kreacionistů a evolucionistů, případně těch, kdo zastávají teorii inteligentního plánu, neustává, ba se vyostřuje. Je to zřejmě tím, že se evoluční teorie stala pro mnoho lidí jakousi ideologií, všeobecným vysvětlením vzniku života. Ovšem prohlásit náhodu za faktor rozhodující o všem nepatří do přírodních věd – tady, a nejen tady, si již myslím, že věda překračuje své meze. V tomto sporu ostatně překračují své meze obě strany, a zřejmě proto je tak intenzivní a dlouhodobý.

V dnešní době je mnoho témat diskuse mezi učením církví a vědou. Jedná se například o genové manipulace nebo použití embryonálních buněk pro přípravu náhradních tkání. V těchto sporech se církve snaží obhajovat zejména morální hlediska, zachování důstojnosti člověka od početí do smrti. Řada vědců si jistě myslí, že církve do využití vědeckých poznatků nemají co mluvit, ale musíme si uvědomit, že věda se nepotřebuje obracet a většinou se neobrací k morálním kategoriím – dobra a zla. Neřeší otázku: Co má a může být? Věda sama je z tohoto hlediska neutrální. Poznání, které věda přináší, může být – a vždy bylo – využito i zneužito. A tady je právě úloha pro církve i teologii – víra totiž zavazuje člověka k morálnímu

Astronom, fyzik a filozof Galileo Galilei (1564–1642) na portrétu Ottavia Leoniho. (Foto © Wikimedia Commons.)

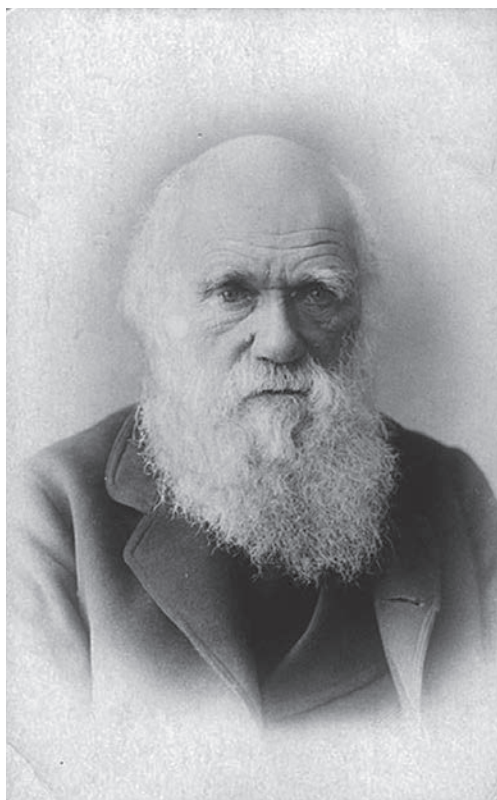
životu, k hledání a konání dobra. Teologie pak přináší moudrost, která by měla k takovému životu vést a poskytuje morální rámec, v němž by se vědecké bádání a jeho využití mělo rozvíjet.

Dostáváme se tak ke vztahu věda – teologie. Jednou oblastí možné interakce vědy s teologií, je takzvaná přirozená teologie nebo také teologie stvoření. Tady teologie čerpá a myslím, že by mohla a měla i více čerpat, z přírodních věd. Otázka zní, zda lze z pozorování přírody, myslím i vědeckého, vyvodit či alespoň vytušit boží existenci a působení. Již v knize moudrosti můžeme číst: „*Neboť z velikosti a krásy tvorů může být srovnáním poznán původce jejich bytí.*“⁵ (Mdr 13,5). Johannes Kepler řekl, že v knize přírody se Bůh zjevil právě tolik jako ve svatém Písmu a že kdo přírodu studuje, tak se tím modlí a vzdává chválu Bohu. Katolické magisterium říká, že rozum člověka je schopen ze stvoření „vytušit“ Stvořitele, a konečně jeden z největších teologů 20. století Karl Rahner řekl, že člověk má vnitřní tušení Boha při každém poznávání.

Můžete mi však – právem – namítnout, že boží působení vidí ve stvoření i ve vědeckém bádání věřící člověk a že tato zkušenost není

4 Jaroslav Flegr, *Zamrzlá evoluce*, Praha: Academia 2006.

5 Bible, cit. v pozn. 1.

Přírodovědec a autor evoluční teorie Charles Darwin (1809–1882). (Foto Elliott & Fry, okolo roku 1880, © Wikimedia Commons.)

přenosná na nevěřící. Domnívám se, že tomu tak být nemusí. Člověk přijímá impuls víry ne proto, že je přesvědčen rozumovými argumenty, ale proto, že cítí v nitru jakési tajemné volání, slyší jakoby vnitřní hlas. Myslím si, že opravdu pozorné pozorování přírody, uvědomění si toho, co přinesla moderní fyzika a kosmologie, co přináší dnešní biologie – tu neuvěřitelnou komplexitu, náhodnost, a přitom na druhé straně organizovanost a určitý řád –, vyvolává úžas a dává tušit Stvořitele. Mně osobně právě hluboký vhled do těchto úžasných procesů hodně pomohl na cestě k Bohu. Dnešní obraz komplexního a stálým změnám podléhajícího světa je v zajímavé shodě s představou biblického Boha, který je Bůh živý, který neustále tvoří nové a vše udržuje v chodu, v bytí. A tak se, částečně díky pokroku ve vědeckém bádání, oživil obraz tohoto živého, stále tvořícího Boha,

který byl po dlouhou dobu zčásti překryt deistickou představou Boha-Tvůrce, který se dále o stvoření nestará. Jan Jandourek, katolický kněz a publicista, napsal ve své knize *Pohanokřesťanské meditace*, že „*neviditelného Boha nemůžeme nikdy poznat zcela, takový Bůh by byl nutně modlou. Lze sáhnout po čemkoli na světě, abychom si Boha přiblížili, ale pak je nutno po výstupu tento žebřík odhodit, neboť Boha nelze ničím spoutat*“.⁶ Domnívám se, že obraz přírody, jak jej podává dnešní přírodověda, může být jedním z těch pomocných žebříků.

A teď obráceně – co přináší teologie vědě? Většina přírodních vědců si neklade otázku, jak je možné, že svět a vesmír jsou poznatelné, že v evoluci najednou vzniklo vědomí, schopnost poznávat, schopnost sebereflexe a reflexe transcendentna. Věda může na základě svých poznatků předpovídat, co by mohlo být, ale neptá se, co by mělo být. Tím, že se neptá po smyslu, nemůže věda ani anticipovat nějaký cíl celého stvoření. Vše je hra evoluce, náhody a neexistuje žádný cíl. O těchto otázkách, otázkách smyslu a cíle nelze „falzifikovatelně“ vědět, tady lze „jenom“ věřit.

Člověk je bytost mnohvrstevnatá, je bytost vztahová a vedle rozumu má i těžko popsatelné hlubinné tušení týkající se základu bytí, Boha. Psychologové tomu říkají, že člověk je bytost přirozeně náboženská. Ale člověk také potřebuje toto tušení, pokud se transformuje ve víru, rozumově zpracovat a přesvědčit se, že víra nestojí proti rozumu. A právě na tyto otázky, které věda neklade a ani klást nemůže, odpovídá teologie. Její výpovědi jsou podle mne nutné k tomu, abychom mohli sestavit celistvý obraz reality v celé její šíři a komplexnosti. Přírodní vědy se v době Galileiho emancipovaly od teologie a zkoumají materiální svět. Ale podíváme-li se do bible, nenajdeme žádné dichotomie, žádné dělení světa na sféru materiální a duchovní či sakrální. A řada teologů se dnes vrací k tomu, to biblickému pojetí stvoření jako jednoty, popisuje celé stvoření jako posvěcené, posvátné. A teologie také postuluje cíl stvoření: naplnění v Bohu, ať už je to biblická představa nebeského

⁶ Jan Jandourek, *Pohanokřesťanské meditace*, Praha: Sít 1995, s. 19.

Díky vědě lze poznávat materiální svět do neuvěřitelných detailů ale jednota a smysl celého fungování světa a vesmíru jsou pro člověka stále nepoznatelné.

(Foto © Stock Free Images.com.)

Jeruzaléma (Zj 21, 1-4),⁷ Theillardův bod Omega⁸ nebo Moltmannův „mesiášský šabat“.⁹

Jako poslední styčný bod mezi přírodními vědami a teologií vidím oblast ekologie. Přírodní vědy přinášejí varovný obraz změn, ke kterým v posledních desetiletích dochází. Myslím, že tady má teologie ještě dost velký dluh, ale ekologická teologie J. Moltmanna popsaná v knize *Bůh ve stvoření*¹⁰ tento problém podrobně rozpracovává. Moltmann říká, že nemáme poznávat, abychom ovládali, ale abychom se podíleli. Podle něj si v situaci ohrožení nemo-

hou přírodní vědy a teologie dovolit rozdělení jedné skutečnosti, musí se snažit dojít společně k ekologickému vědomí světa. Krásně popisuje úlohu člověka jako pastýře stvoření profesor Jan Heller na základě rozboru prvních kapitol bible. Říká: „*Adam má poslání, všimněte si, že nejen dostal poslání, ale to poslání má. Adam má poslání zobrazovat Boha všemu stvoření a zastupovat stvoření u Boha. A Adam je v každém z nás, to není minulost, to je přítomnost.*“¹¹

A tak závěrem chci vyslovit své přesvědčení, že právě dialog vědy a víry, přírodních věd a teologie, nám může pomoci splnit to Adamovo poslání.

7 Bible, cit. v pozn. 1.

8 Pierre Theillard de Chardin, *Vesmír a lidstvo*, Praha: Vyšehrad 1990.

9 Jürgen Moltmann, *Bůh ve stvoření*. Ekologická nauka o stvoření, Brno: CDK 1999.

10 Tamtéž.

11 Jan Heller, *Člověk, pastýř stvoření*, Praha: Pastorační středisko Arcibiskupství pražského 2002.

Důležitost dialogu vědy a náboženství

Rozhovor s Františkem Mikešem

Problém nastane, jakmile věda nebo náboženství o sobě prohlásí, že mají univerzální právo vyhlásit náboženské nebo vědecké dogma neomylným. Svou arogancí poškozují reputaci obou, vědy i náboženství.

Freeman Dyson,
fyzik (Templetonova cena¹ 2000)

ThLic. Ing. František (Frank) Mikeš, Ph.D., (narozen 1939) vystudoval Vysokou školu chemicko-technologickou v Pardubicích. V druhé polovině 60. let působil mimo jiné v podzemní církvi u biskupa prof. Felixe M. Davidka. V roce 1968 odešel do zahraničí, kde dále studoval a pracoval jako odborník v různých odvětvích chemie ve Švýcarsku, Izraeli a USA. Dlouhodobě se zabývá vztahem vědy a náboženství. V současnosti vede seminář zaměřený na dialog vědy a náboženství na Univerzitě Palackého v Olomouci.

Pane inženýre, Vy máte, alespoň na pohled zvenčí, velmi zajímavý a pestrý život. Myslím, že mnoho lidí musí zaujmout již to, že jste se průběžně vzdělával ve dvou dost různorodých oborech: v chemii a zároveň v teologii. Mohu se zeptat, jak jste se k těm dvěma oborům v mládí dostal?

Paní doktorko, když mi přišla Vaše žádost o interview ohledně vztahů vědy a náboženství, velmi mě to potěšilo. Víte proč? Protože přichází právě od Náboženské společnosti českých unitářů, sesterské organizace americké

Asociace unitářů-univerzalistů (UUA). Ta totiž stála u zrodu Institutu náboženství ve věku vědy (IRAS) a je spojena i s provozováním konferenčního centra na ostrově Star Island,² kde tento institut každoročně v létě pořádá týdenní konference. Téma každé z nich bývá zaměřeno k nějakému aspektu vztahu vědy s náboženstvím, spiritualitou, kulturou a podobně. Účastnil jsem se několika těchto konferencí³ ještě před tím, než jsem začal s výukou předmětu Dialog vědy a náboženství v České republice. Proto mohu hned úvodem říci, že kromě mého učitele PhDr. Felixe Marii Davidka to byly i tyto konference, které jako katalyzátory napomohly tomu, že jsem se pokusil tuto doménu rozvíjet i na akademické půdě.

Ptáte se na mé dvě cesty. Začnu tou první, směrem k chemii. Po jedenáctiletce / gymnáziu, jsem se dostal na Vysokou školu chemicko-technologickou v Pardubicích, kde jsem pracoval na diplomové práci věnované přípravě a testování monokrystalů používaných jako polovodičové prvky. V pátém ročníku mi bylo dáno vážné varování, že ještě není rozhodnuto, zdali budu připuštěn k obhajobě diplomové práce. Byl jsem často vídán, jak chodím do kostela. Bylo mi řečeno, že tyto návštěvy musím ihned omezit, což jsem udělal. Po promoci, v roce 1961, jsem se dostal do Výzkumného ústavu organických syntéz v Pardubicích-Rybitví k Ing. Jaroslavu Francovi, CSc., významnému chemikovi a dodnes známé pardubické osobnosti, který byl také věřícím člověkem. V jeho kroužku analytické chemie jsem pracoval až do

1 Ekvivalent Nobelovy ceny za mimořádný přínos v oblasti věda – náboženství. Jde o potvrzování lidského rozměru život – spiritualita buď novým pochopením, objevem, nebo praktickým příspěvkem. Uděluje se od roku 1972 každoročně v OSN v New Yorku. Touto cenou jsou vyznamenáváni nejvýznamnější badatelé v doméně věda – náboženství / spiritualita.

2 Ostrůvek Star Island leží v Atlantickém oceánu vzdálen 12 km od města Portsmouth, New Hampshire, USA.

3 Řád a neuspořádanost: Studium entropie a studium zla; Co je a co dělá člověka?; Objevy v neurobiologii: Mají význam pro náboženství, sociální a humanitní vědy?

odjezdu na dovolenou do Itálie 13. srpna 1968, tedy během Pražského jara a týden před okupací. Dále k chemii později.

A nyní k tomu, jak jsem přišel k teologii. Ta se u mne asi začínala probouzet jako u mnoha chlapců na malé hanácké vesnici Čechy (u Přerova). To znamená, že jsem byl ministrantem. Ale v náboženství jsem moc nevynikal. Už tehdy jsem měl jakési pochybnosti. „Nevěřícím Tomášem“ jsem ale nebyl. Pamatuji se, jak jsem dostal rákoskou, když jsem v náboženství řekl panu faráři, že ta nazaretská rodina nebyla zas tak chudá, když dostala od tří králů zlato (kadidlo a myrhu). A během vyprávění o ukřižování jsem chtěl vědět, co to bylo za lidi, kteří tehdy vstávali z hrobů, chodili Jeruzalémem a ukazovali se mnohým.⁴ Podobně jsme ještě s kamarádem nemohli uvěřit formulaci, že „za cokoliv poprosím, tak to obdržím, nebo mi Bůh dá něco lepšího“. Na tyto a jiné otázky jsem nedostal odpověď. Ale netrápil jsem se s tím. Později, na gymnáziu, mi bylo jedním knězem na otázku o evoluci sděleno: „Františku, žádná evoluce neexistuje.“⁵ Dělal jsem si proto z evoluce ve třídě legraci, až jsem na to doplatil špatnou známku a doma výpraskem. Ale co u mne vždy převažovalo, bylo mé zalíbení v kráse liturgie a všech těch svátečních proměn během církevního roku, kdy jsem musel u všeho být a nějak se na všem i podílet. Vážnější zájem o studium teologie u mne začal po promoci, kdy mě Ing. Vojtěch Mičan někdy v lednu nebo v únoru 1965 přivedl k Davidkovi. Teprve tam to všechno kolem skutečné teologie začalo.

V 60. letech minulého století jste působil v podzemní církvi, což za komunistického režimu vyžadovalo značnou míru osobní statečnosti. Patřil jste ke skupině vedené biskupem Felixem M. Davidkem, který byl velkou osobností, velmi svobodomyšlným člověkem a zcela jistě byl pro své přátele a následovníky v mnoha ohledech hodně inspirativní. Jak na něj vzpomínáte a co Vám

tato životní etapa dala? Chcete ve zpětném pohledu na tu dobu zmínit i něco, co Vám vzala?

O té osobní statečnosti bych moc nehovořil. Když nejste ohrožena přímo ztrátou pracovního místa, a já nikdy nebyl, tak jednáte opatrně, ale příliš se nezabýváte možnými následky. Myslím, že i název podzemní, nebo skrytá církev se objevil až po roce 1989. Davídek o nás hovořil spíše jako o druhé lince, druhé koleji. První byla totalitou akceptovaná církev, ke které se vyslovoval kriticky a my jsme se měli učit z jejích chyb. Davídek nás spíše nazýval společenstvím – koinotés (z řeckého koinoia – společenství).

O Davidkovi jsem se vyjádřil ve sborníku *„Život se tvoří z přítomné chvíle“*.⁶ Co o něm ale uvést ve zkratce zde? Ano, byla to osobnost, paradoxně ještě vyzrálejší po čtrnácti letech ve věznicích. Řekl mi, že za tu dobu získal vzdělání jako na třech vysokých školách. Proto si myslím, že bez této etapy „vězeňského“ studia a seznámení se s dílem Pierra Teilharda de Chardin by Davídek sice také zůstal progresivní, ale jen v nějaké tradiční formě neotomismu. Etapa mého studia pod jeho osobním vedením pro mě byla tou neaktivnější. Vždyť tu intenzitu cítím ještě i dnes zde doma v Čechách. Jakmile jsem začal u něho studovat, mě po určité době vždy požádal: „Zeptej se maminky, zdali bych nemohl mít u vás od pátku večer do oběda v neděli semináře. Přijede k vám šest až devět lidí.“ Jenže jednou jich tam přijelo třináct! Ale rodiče to snesli a jen soused – sedlák, který bydlel naproti – se vypytał, co to tam mám za kamarády. Od března 1965 do roku 1967 semináře této podzemní „létající“ fakulty probíhaly v Čechách, ale s nástupem pražského „předjaří“ se přesouvaly víc a více do Brna.

Kontakt s Davidkem nám dal nejen nové vědomosti, ale především jsme od něho získali i něco z jeho vnitřního bohatství, a to jak z energií jeho utrpení, tak ze zkušeností získaných ze styku s elitou našich obou národů, která trávila svá nejkrásnější léta ve vězeních.

4 Matouš 27,52.

5 Tehdy šlo spíše o negativizování evoluce papežem Piem XII. v encyklice *Humani Generis* (1950). Důvodem vydání bylo pronikání myšlenek teologie evoluce Pierra Teilharda de Chardin.

6 František Mikeš, „Felix Maria Davídek: Jeho multidisciplinární teologie a řád praxe“, in: Karfíková L., Křišťan A., Kuře J. (eds.), *„Život se tvoří z přítomné chvíle“*. Česká katolická teologie po druhé světové válce, Brno: CDK 1998, s. 81–102. (Konference v Emauzích, 8. 10. 1994.)

Myslím, že nejvhodnější charakteristika, která vystihuje jeho vliv na nás, je předávání moudrosti a návodu jak být při studiu svobodným, nezávislým a kreativním. Hlavním novým přínosem pro nás bylo zprostředkovávání evolučního křesťanství. Davídek totiž přijal a rozšířil nově se objevující dílo Teilharda de Chardin o kybernetiku. Tehdy šlo o mimořádnou časovou koincidenci, protože v katolické církvi se v roce jeho propuštění z vězení (1964) konal II. vatikánský koncil a s ním se začalo na obzoru církve rodit nové paradigma, které se pokouší po dlouhé letargii probudit papež František. Davídek si obstarával z Francie všechna právě v tu dobu vydávaná Teilhardova díla a dr. Jiří Němec s Janem Sokolem v roce 1967 přeložili a vydali jeho *Místo člověka v přírodě*. Davídek pro nás od začátku zařadil úvod do Teilharda jako základ teologického studia. Další Teilhardovo dílo, *Božské prostředí*, užíval jako základní učebnici duchovního života, kterou ale dále rozšiřoval a použil pro stanovy sekulárního institutu z 28. 10. 1967. Žádost o povolení institutu byla v polovině 90. let kardinálem Ratzingerem zamítnuta.⁷

Dnes se Teilhardova teologie evoluce řadí k procesuální teologii (proces jako cesta k celosti). Davídek byl tedy pokračovatelem Teilhardovy školy, jehož přínosem bylo rozšíření tradice tím, že do křesťanství uvedl evoluci. Bez Teilharda by Davídkovo dílo neexistovalo v tak komplexní podobě, jak se k ní propracoval a nám ji předával.

Je pozoruhodné, jak oba tyto myslitelé, Davídek i Teilhard, byli postaveni do právě opačné životní situace, v níž tvořili, ale také trpěli. Teilhard, i přes zákaz trvalého pobytu ve Francii (1923–1946 Čína; 1951–1955 New York), měl veškeré možnosti provádět výzkum (spoluobjevitel Pekingského člověka – ženy) i možnost svobodného kontaktu s vědci z oborů geologie, paleontologie a archeologie, nebyl mu však církví poskytnut kanonický pastorační prostor. Davídek naproti tomu měl přístup jen do prádelny dětské nemocnice v Brně, kde pracoval jako dezinfektor v letech 1964–1973, ale pastoračních možností měl tolik, kolik si jich s námi vytvořil. Davídek o tomto bolestivém omezení věděl a také o tom hovořil. Říkal, že ho nejvíce bolí nemožnost kontaktu s teologií v Praze

a nedostupnost teologické knihovny pro nás, kteří jsme u něho studovali. „Pracuji však s tím materiálem, který mi Pán Bůh posílá do cesty“, říkal, „a ostatní mu předávám, aby to zoptimalizoval a doplnil, co schází, sám.“

Ve styku s Davídkem jste cítila, že jste ve společnosti člověka, který v sobě má systém otevřeného křesťanství, jež je nově pojaté, holistické, vše zahrnující, skutečně katolické, a ne vzdálené realitě potřeb věřících, jako existuje v klerikální podobě dnes, což ostatně opakovaně kritizuje papež František.

Samozřejmě, že nám Davídek také vštěpoval svůj bezpečnostní „manuál“ o tom, jak se zachovat v různých situacích, jak se vyhnout nebezpečí, jak nebýt odkryt.

Ptáte se ale také, co mi případně tato životní etapa vzala. Vzala mi můj dosavadní pohled na vedení katolické církve. Ačkoliv jsem byl už tehdy kritický k vedení církve, přece jen ne tak radikálně, jak nám její nedostatky prezentoval Davídek. Jen na základě zkušeností tohoto vězně, který u sebe potlačil strach, jsem přijal jeho vyjádření, které tehdy otrásl, myslím, všemi z nás na semináři: „Dnes máme dva rudé sekretariáty, jeden v Moskvě, druhý ve Vatikánu.“

Další takovou ztrátou, která se vynořila ale až po revoluci, bylo, že se nám nepodařilo udržet si jednotu.

Z Československa jste odešel koncem roku 1968 do Švýcarska, a poté do Izraele, kde jste si mimo jiné na Weizmannově institutu věd v 70. letech dodělal doktorát z organické chemie. Jaké byly okolnosti vašeho odchodu? Odcházel jste z politických, nebo jiných (například profesních) důvodů?

Ani z jednoho tohoto důvodu jsem neodešel. Z Československa jsem odjel na řádnou dovolenou 13. srpna 1968.⁸ Byla to cesta poděkovat v Římě Bohu za to, že jsme si sami pomohli ustavit fakultu⁹ a společenství s Davídkem jako

8 Na pozvání prof. beneventské univerzity Karla Vrány.

9 Většina článků, pokud popisuje výuku v Davídkově větvi skryté církve, používá název univerzita. Jako přímý účastník těchto seminářů, navíc seznámený s tím, co univerzita obnáší, myslím, že tento název by se uvádět neměl. Byla to teologická fakulta zcela nového typu, kterou církev musí jednou přijmout, pokud nechce, aby teologické fakulty samy od sebe zcela nevymizely.

7 Kopii zamítnutí (na půlstraně) mi tehdy poslal biskup pražské obce umlčené církve Ing. Jan Konzal.

biskupem v čele. Paradoxně ale s instrukcemi v papežské kurii nesdělil o tomto rameni skryté církve v Československu ani slovo.¹⁰ Invaze do Československa nás tři, ještě s mým mladším bratrem Pavlem a kolegou Petrem, překvapila v Římě. Ihned jsme se rozhodli za takovéto situace se do „vězení“, kterým se republika stala, zatím nevracet a počkat. Patřím proto k té skupině lidí, kteří neutekli, ale okupace je zastihla v zahraničí. Protože Itálie po okupaci prodlužovala víza jen umělcům, odjel jsem do Curychu, kde jsem dostal od studentů pobyt na faře reformované (zwingliánské) církve ve Fällanden. Celkem bez problému jsem sehnal místo na Institutu soudního lékařství curyšské univerzity, a později přešel na její Farmakologický institut. Ve Fällanden působila firma Kibbutz Tours, jejichž služeb jsem využil v létě 1969 a měsíc strávil v izraelském kibucu Šamir prací, převážně trháním hrušek. V té době jsem již v Curychu pracoval s tetrahydrocannabinolem – aktivní složkou v marihuaně, který v Jeruzalémě na Hebrejské univerzitě syntetizoval prof. Rafael Meshoulam. On mi tam také poradil, abych si udělal na Weizmannově institutu věd v Rehovotu velký doktorát. Otevřeně mi řekl, že se domů až tak brzy nevrátím. Měl pravdu. Na Štědrý den 1970 mi přišel dopis od školitele prof. Emanuela Gil-Ava, že jsem byl přijat. V dubnu 1971 jsem odjel lodí z Benátek do Haify a odsud do nedalekého Ulpanu Akiva studovat hebrejštinu.

Má léta studia v Izraeli (duben 1971 – březen 1976) byla co do otevření dalšího horizontu

poznání, tentokrát židovství a vůbec pohledu na Střední východ, v mnohém rovnocenná době strávené studiem pod Davidkem. Navíc jsem tam zažil mimořádnou vstřícnost, i když nepocházím z židovské rodiny. Snad to mohu demonstrovat na jednom příkladu. Hluboce se mě v pozitivním smyslu dotklo, když jsem dostal klíč od historické pracovny prvního prezidenta Izraele a také chemika Chaima Weizmanna a mohl tam provést studenty gymnázia z města Šderot, když s nimi přijela na exkurzi institutu má známá Šuli Šmuelová.

Během studia jsem ještě stihl být přítomen návštěvě „otce“ nového Izraele Ben Guriona a ovšem i premiérky Goldy Meirové. Prožil jsem tam i Jomkipurskou válku a aspoň se na ní podílel jako dárce krve.

A ovšem nesmím zapomenout na událost dotýkající se vztahu vědy a náboženství. Jedním z mnoha významných vědců navštěvujících Weizmannův institut byl tehdy i nositel Nobelovy ceny za fyziologii sir Peter Medawar. Po přednášce měl ještě setkání s námi doktordandy. Sir Peter s námi diskutoval samozřejmě i o evoluci. Věděl jsem, že patří k nejostřejším kritikům Teilhardova díla, a tak jsem mu položil otázku, zdali přece jen nevidí možnost připsat vývojový proces i nám, lidem, totiž že evoluce dnes může probíhat přes člověka, a zmínil jsem i Teilharda. Medawar kupodivu nezareagoval agresivně, ale jen nám všem hlasitěji řekl, že k tomu neexistuje žádný důkaz.¹¹

Před ukončením studia mi Daviděk vzkázal, abych v Izraeli zůstal a šil se s tímto národem. Nevím, zdali jsem neudělal chybu, že jsem ho neuposlechl a vrátil se nazpět do Curychu, na Farmakologický institut. V tu dobu mi matka sdělila, že byla vyšetřována Státní bezpečností v Ostravě, když žádala o výjezdní doložku do Izraele. Slibili jí, že ji obdrží, pokud se zaručí, že po ukončení studia přijede domů. Matka to rezolutně odmítla.

¹¹ Jen jako zajímavost zde uvádím, že po setkání, když tento vysoký muž povstal, nějak se mu zapletly nohy, ztratil koordinaci a jeho veliké tělo začalo padat k zemi. Protože jsem mu byl nejbližší, sehnul jsem se a nastavil mu svá záda, takže místo na zem Medawar upadl na mě. Vzpomněl jsem si i na jeho matku, která mu vyčítala, proč tak ostře napadl toho „starého muže“ – myslela Teilharda de Chardin.

¹⁰ Už během roku 1966 jsem mohl dvakrát vycestovat. Jednou na chemickou konferenci do Říma, podruhé na týdenní stáž do laboratoří u firmy Carlo Erba v Miláně. Pokaždé jsem se pokoušel pro Davidka obstarat nutné povolení k jeho službě pro nás, a to přímo od kardinála Josefa Berana (v římské koleji Nepomucenum). Bohužel nám tehdy Beran nepomohl. Řekl mi, že pro jeho stáří ho papež Pavel VI. už nebere vážně, ale velmi pravděpodobně také na základě špatných rad jeho sekretářů. Taktéž ze strachu nám nepomohl během mé třetí cesty do Vídně, v říjnu 1967, ani vídeňský nuncius Ofilio Rossi. K němu mě tehdy pomohl uvést kněz Felix Meltzer a prof. z rakouského Obergurglu Josef Hrbata. Meltzer byl jen několik měsíců po mém návratu do Československa odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti. (U jeho řádových bratří se mi dodnes nepodařilo získat jakékoliv detaily o tomto procesu.)

Na počátku 80. let jste pak udělal další životní změnu: přestěhoval jste se do USA. Zde jste se mnoho let věnoval chemickému výzkumu, přičemž naposledy jste působil jako ředitel analytických laboratoří ve Springfieldu (Massachusetts). Pracujete zde dosud? Věnujete se ještě chemii?

Začátkem 80. let jsem se ještě pokoušel zahájit na Farmakologickém institutu vědecký program vedoucí k habilitaci. Bohužel ve Švýcarsku docent na lékařské fakultě musí mít vystudované i lékařství. Toto studium tam trvá sedm let, takže jsem se rozhodl v dalším studiu už nepokračovat. Prof. Peter G. Waser mi tehdy navrhl odjet do USA. Rozjel jsem se tam a na konferenci věnované analytické chemii jsem si tam našel místo. Podařilo se mi to u Springborn Laboratories v Enfieldu v Connecticutu. Tam jsem si ověřil, co to znamená pracovat u soukromé firmy ve Spojených státech. Nebyl to jen můj handicap se znalostí americké angličtiny, ale i jiná mentalita techniků a laborantů, které jsem vedl, a také tlak vedení se stálou výzvou, že „podnik musí růst“. K tomu se ještě přidalo zrádné přidávání na platu, které nešlo zastavit ani omezit. To se dělo za cenu zvyšování vaší pracovní energie na maximum s požadavkem získat víc a více projektů. To u mne vyvolalo vnitřní odpor a začal jsem se zabývat myšlenkou, zdali nebude lepší vrátit se do klidného Švýcarska. Za čas jsem se ale podvolil a začlenil do amerického pracovního rytmu soukromých laboratoří.

Během pěti let se mi dařilo, ale pak najednou přišla podniková změna a já jsem si musel hledat místo jinde. Našel jsem je jako Associate Editor u Chemical Abstracts v Columbusu v Ohio, ovšem jen přechodně. Ačkoliv to byla zajímavá zkušenost, scházely mi laboratoře. Rozhodli jsme se proto s manželkou, která vystudovala biochemii na telavivské univerzitě a získala doktorát z farmakologie na ETH v Curychu, pokusit se zřídit si vlastní malé analytické laboratoře. Ty jsme založili v massachusettském Springfieldu v roce 1987.

Na konci minulé dekády jsme je začali zavírat a připravovat se na stěhování do České republiky. Chemii proto už nyní neděláme, ale nebylo vůbec jednoduché ji opustit. Davídko-

va výzva nezapomínat na Československo tak přichází, sice trochu pozdě, k naplnění. Možná, že se objeví nějaká menší konzultantská práce v chemii, ale do laboratorních plášťů se už asi neoblečeme.

A pak, kromě toho že jste úspěšným odborníkem v chemických oborech, jste se průběžně zabýval i náboženstvím, minimálně ve vztahu k vědě. Na toto téma jste se dále vzdělával, často jste k němu přednášel i publikoval. Kdy a proč jste se rozhodl věnovat se více provázanosti vědy a náboženství?

Zde je důležité vyznat, že chemie pro mne byla profesí, zatímco evoluční křesťanství a pověření k němu Davídkem povoláním. Proto jsem se obával, že kdybych přijal místo na Northeastern University v Bostonu, které mi nabízel prof. Ira Krull, chemie by mě zcela pohltila. Téměř jistě bych nemohl ještě létat do naší republiky a vyučovat předmět, který má jinou náplň než analytickou chemii. Během té doby, tedy v 80. letech, začala perestrojka a v republice se schylovalo k sametové revoluci. My všichni, kteří jsme byli ordinováni Davídkem jako presbyteri, jsme očekávali ihned zařazení k práci. Protože se to nestalo, musel jsem začít hledat jinou možnost jak být ve své vlasti aktivní v duchu Davídkova odkazu, a to na mimocírkevní bázi. V roce 1996 jsem si podal žádost absolvovat učitelský kurz Vědy a náboženství na Institutu přírodních věd a teologie v Berkeley. Začátkem roku 1997 jsem ho absolvoval, a kromě něho ještě další, na Oxfordské univerzitě. Na jejich základě jsem byl vyzván Templetonovou nadací, abych si požádal o pověření k výuce kurzu, který jsem v návrhu nazval Dialog vědy a náboženství. Návrh mi byl schválen a povolení výuky uděleno. Navíc jsem ještě obdržel grant, jehož jednu polovinu jsem mohl věnovat té univerzitě, která nový předmět zařadí do studijního programu. Začal jsem tedy pro tuto výuku v republice hledat vhodné místo.

A jak dopadlo mé hledání? V roce 1994 prof. Petr Fiala s prof. Jiřím Hanušem vydali knihu o skryté církvi,¹² na které jsem se také podílel.

12 Petr Fiala, Jiří Hanuš, *Koinotés – Felix M. Davídek a skrytá církev*, Brno: CDK 1994.

V době příprav další knihy¹³ k tomuto tématu (1997) mi prof. Fiala navrhl vyučovat předmět Dialog vědy a náboženství na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde sám působil.

Kromě této nabídky jsem také zjišťoval, zdali není možnost vyučovat tento předmět na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Tam však byla má žádost zamítnuta z důvodu velkého počtu uchazečů o místo. Zmínil jsem se o tom tehdy Lence Karfíkové, doktorce teologie vyučující na téže fakultě, která napsala proděkanovi Františkovi Kunetkovi, a místo mi pak bylo nabídnuto. (Dr. Karfíková již v roce 1994 zorganizovala kolokvium, na něž zařadila i můj příspěvek o Davidkovi.) Místo Brna jsem tedy nastoupil na teologické fakultě v Olomouci a od letního semestru 1997/1998 jsem začal s výukou tohoto kurzu a pokračoval až do roku 2011. Protože jsem ale stále pracoval v laboratořích, výuku jsem si uspořádal semidistančně. Dvakrát během semestru jsem letěl vést vždy dva týdny výuku přímo v Olomouci a mezitím jsem ji vedl pomocí Listservu, webové stránky a videokonferencí snímaných webkamerou. Videokonference mezi Springfieldem a Olomoucí mi v učebně technicky zabezpečoval velmi schopný student Martin Mandínek.

Kromě výuky a tří mezinárodních konferencí je nutné se zde zmínit především o projektu Globální perspektivy vědy a spirituality, pro který jsem obdržel ještě s kolegy z dalších třinácti zemí podporu od Templetonovy nadace. Během osmnácti měsíců (2005–2006) se podařilo propojit projekt vedený z univerzit v Paříži, Severní Karolíně a Kalifornii na dvou workshopech v Paříži. Tyto profesionální a zároveň osobní kontakty se tak v této doméně formují podobně jako v každé jiné vědecké disciplíně. Od nich se potom odvíjí další aktivity: příspěvky na konferencích v Indii, Estonsku, Slovensku, a například i příprava na spolupráci s Jižní Koreou.

Mezi lety 2010–2012 jste pak obor Dialog mezi vědou a náboženstvím studoval na teologickém institutu ve Varšavě. Proč jste se k tomu rozhodl a proč zrovna tam?

Během pracovního nasazení v massachusettském Springfieldu a zároveň semidistanční výuky v Olomouci jsem neměl čas uvažovat o dalším teologickém studiu. Během jedné návštěvy polského prof. Józefa Kulisze na mém semináři, a po jeho náhodném shlednutí mého životopisu na stole, mi prof. Kulisz navrhl zahájit doktorandské studium na Teologické fakultě Trnavské univerzity v Bratislavě, kde dosud vyučuje. Po delším rozmyšlení jsem si o přijetí ke studiu zažádal. K mému překvapení mi bylo odepřeno písemné doporučení ke studiu od olomouckého arcibiskupa Mgr. Jana Graubnera. (Graubner od mého setkání s ním v New Yorku v roce 1996 věděl, že nikdy nemohu přijmout opakované pověření ke službě, takzvané přesvěcení – reordinaci. Mé zdráhání tuto svatokrádež provést komentoval slovy, že nás Davídek nevedl moc k poslušnosti.) Náhodou jsem měl ale doporučení od biskupa Stanislava Krátkého, který nás také vyučoval, a na biskupa byl vysvěcen Davidkem. Toto doporučení od Krátkého jsem tedy přiložil k dokumentaci pro Trnavskou univerzitu místo doporučení ordináře. Navíc mi teologická fakulta v Olomouci vydala potvrzení, že mé teologické studium v utajení je ekvivalentní dennímu magisterskému studiu. Přijímací pohovory jsem dělal v Bratislavě 4. 7. 2007. Jeden ze tří členů zkušební komise biskupa Krátkého znal, a tak žádné další doporučení už ode mne vyžadováno nebylo.

Bohužel v květnu 2009 mi přišel z Trnavské univerzity e-mail s informací o zastavení studia z důvodu, že v mé dokumentaci schází index s výpisem předmětů teologického studia v utajení. Měl jsem prý dost času index si obstarat, jako to udělali už jiní přede mnou. Davídek však žádné indexy během našeho studia nevedl. Prof. Kulisz s tímto rozhodnutím nesouhlasil a slíbil, že mou dokumentaci přenese na teologický institut do Varšavy. Tam mi bylo pokračování studia schváleno a 27. ledna 2012 jsem obhájil licenciátní práci na téma *Dialog přírodních věd a náboženství: Fenomén emergence* a kanonický licenciát obdržel.¹⁴ Nyní mohu tamtéž pokračovat v doktorandském studiu.

13 Petr Fiala, Jiří Hanuš, *Skrýtá církev – Felix M. Davídek a společenství Koinotés*, Brno: CDK 1999.

14 Na stejném teologickém institutu ve Varšavě získal licenciát i kardinál Dominik Duka.

Mezi lety 1998–2012 byl Vámi vedený kurz na Cyrilometodějské teologické fakultě nazván Dialog vědy a náboženství, nyní, od roku 2012 se jmenuje Dialog přírodních věd a křesťanství. Proč došlo k tomuto zpřesnění názvu?

Od 1. 4. 2012 jsem byl přijat do týmu, který připravoval program v rámci univerzitního projektu Podpora mezioborových studií a inovací studijních programů na Univerzitě Palackého v Olomouci. O názvu mé studijní opory pro tento program jsem hovořil s vedoucím katedry systematické teologie dr. Eduardem Krumpolcem. Fakulta preferovala, aby v názvu bylo uvedeno spíše *křesťanství* než *náboženství*. Namítl jsem, že do takto nazvaného kurzu se nebudou hlásit věřící jiných náboženství, a tím méně nenábožensky věřící studenti. Žádost jsem ale akceptoval a název upravil. Mé obavy se však potvrdily. Dnes, za papeže Františka, bych se místo křesťanství pokusil prosadit širší pojem, náboženství. Vždyť je zřejmé, že dialog může být vyučován jen osobou, která do nějakého náboženského systému patří a v něm tento dialog i vyvíjí.

Co je Vaším cílem v tomto směru? Co má tento kurz studentům poskytnout? Jaký je o něj zájem – z hlediska absolutního, a jelikož je otevřen všem studentům Palackého univerzity, i z hlediska poměru věřící – nevěřící?

Protože semináře jsou otevřeny všem studentům, mám vždy na mysli tuto rozmanitost a těším se na ni. Proto se také nově zapsaní studenti mají v prvním dopise představit a sdělit svou náboženskou, nebo nenáboženskou orientaci. Snažím se být nestranný, i když se pokouším vztah vědy a náboženství řešit z pohledu židokřesťanství. Takže se například snažím všechny seznámit se vztahy přírodní vědy – náboženství: od konfliktu přes nezávislost, dialog až k pokusu o integraci těchto dvou domén. Jako zastávce dialogu a cesty k možné integraci v daleké budoucnosti vidím evoluci jako prvek, který vědu a náboženství propojuje a umožnila už spontánní vznik evolučního křesťanství. Seznamuji je alespoň okrajově s osobnostmi tohoto rozvoje. S Teilhardem,

Whiteheadem a novými badateli v této oblasti. Na vybraných tématech se pokouším demonstrovat, kde již toto procesuální (podle Whiteheada) / evoluční (podle Teilharda) křesťanství s přírodními vědami vede tvořivý dialog.

Samozřejmě že pro křesťany se pokouším otevírat otázky, které by mohly být i tématy v jejich kongregacích. Byl bych rád, kdyby ti z nich, kteří dialog neodmítají, byli alespoň v základu připraveni vést o evolučním křesťanství rozhovory ve svém okolí. Pro nábožensky věřící jiných vyznání (měl jsem zapsané i buddhisty, jednu židovku a další) se snažím zdůvodnit a demonstrovat, že dialog s vědou je důležitý pro každý náboženský systém.

Nenábožensky věřící, tedy agnostiky a ateisty, seznamuji s křesťanstvím jiného druhu, než který znají, kritizují a mnozí nenávidí. Dokonce jim křesťanství představuji jako výzvu – dokázat i v jinakosti jít vedle sebe po společné cestě, i když se naše cíle různí.

V každém případě se pokouším zdůraznit, že se nejedná o seminář, který chce někoho proselytovat. Spíše je nabádám, aby každý zůstal tam, kde je, ale pokoušel se, katolík nebo ateista, být komplexnější tím, že se o víru jiných víc zajímá. Zdůrazňuji, že už tím dosahují byť malého, ale přece jen sblížení oněch paralelních cest.

Ptáte se na absolutní čísla, tedy počty studentů. Pokud měl seminář v názvu náboženství, přicházelo jich mezi dvaceti až čtyřiceti. Jakmile mi název vedení změnilo z náboženství na křesťanství a někdo na fakultě snížil počet kreditů ze čtyř na dva, měl jsem na tomto novém semináři poprvé méně než deset studentů. Prakticky jen seminaristy z Arcibiskupského kněžského semináře a ještě po jednom studentovi z fakulty pedagogické, přírodovědecké a lékařských věd.

Musím ale dodat, že mi to nevadí. Jako bych slyšel Davidka – i kdyby ti chodil na seminář jeden student či studentka, musíš vyučovat tak, jako bys měl plnou třídu. Vždycky připomínám, že jde o zvláštní seminář, o dialog, a v něm se jedná i o změnu našeho stereotypu, o adaptabilitu na nové. K tomu ještě dodávám, že se jim důležitost tohoto předmětu možná vynoří až za pět, deset nebo dvacet let.

Pokud jde o poměr studentů nábožensky versus nenábožensky věřících, ten byl vždycky zhruba 50 : 50. Možná, že v posledních letech bylo více křesťanů (60 : 40). Podobně tomu bylo i na seminářích pro pokročilé, Dialogu vědy a náboženství 2.

V korespondenci ohledně přípravy tohoto rozhovoru jste mimo jiné zmínil zajímavou věc: totiž že chcete v naší republice založit Davídkův institut vědy a náboženství. Jakou máte konkrétní představu o této instituci a jejích aktivitách?

Trochu se už stydíme, že během minulých téměř dvaceti pěti let formálně nevznikla žádná trvale ustavená „duchovní laboratoř“ podle jeho záměru. Máme řadu Davídkových i našich konceptů. Dosud existuje jen v Chrlicích Davídkovi věnovaná ulice, proti čemuž protestovali čeští biskupové.¹⁵ Protestovali proti tomu, že si tam obecní úřad dovolil napsat biskup? Nebo proto, že jde o biskupa exkomunikovaného Římem?

Založit institut s Davídkovým jménem bylo tedy hlavním úkolem po návratu domů i s mou ženou Geraldine.¹⁶ Pokud jde o představu, tu jsem měl už v roce 1990, kdy se nás sešlo osm z jeho bývalých studentů, včetně tří biskupů. Tehdy k rozhodnutí nedošlo, ani nikdy potom. Zde navazují také na jednu z předchozích otázek, co nám doba totality vzala. Odpověď už dnes známe: Byla to nepřipravenost týmově pracovat, jakmile přišla svoboda. Výchova k individualitě z důvodu utajení, z bezpečnostních důvodů, se najednou ukázala jako handicap, který u starší generace trvá až dosud. Návrh od nás, kteří jsme byli v zahraničí, jednat společně, týmově, nebyl vzat v úvahu. Čekalo se raději „na Godota“, tedy na řešení od církevního vedení, které za uplynulých porevolučních dvacet čtyři let nepřišlo.

15 Na tabuli tam stojí, „Felix Maria Davídek (1921–1988), kněz, tajně vysvěcený biskup římskokatolické církve, zakladatel podzemní katolické univerzity, spisovatel, básník, pedagog, vězněn v letech 1950–1964 za svůj protikomunistický postoj“.

16 Geraldine Edith (Boshart) Mikes znala Davídka z návštěv během doby, kdy já jsem sedmnáct let do vlasti jezdit nemohl. Poprvé jsem mohl Československo navštívit až v roce 1985, rok po udělení amerického občanství.

Návrh pro úřady, jak tento institut ustavit jako neziskovou organizaci, už máme. Pomohl nám ho sestavit RNDr. PhDr. Jurik Hájek, který dříve pracoval i na ministerstvu školství. Ale nesmí se zapomenout, že neformálně již Davídkův institut existuje. Od roku 2002 jsme několikrát ročně v Čechách konali víkendová shromáždění.

Pokud jde o náplň a strukturu, ta se bude postupně rozšiřovat. Pokusíme se zapracovat aspoň něco z kreativity Davídka a jeho příkladu začínat semináře přehledem v umění a od každého požadovat, aby se podělil o vše nové, co pro sebe od minulého setkání načerpal. Zcela jistě nepůjde jen o organizování seminářů pro semináře samé, ale spíš o cílený trénink podle Davídkových schémat. K rozhodování musí být přizvána i mladší generace. Její příspěvky, jak jsme se již přesvědčili, jsou nezatíženy tradicí. Vždyť nová generace je vývojově cennější než naše, starší.

Zcela jistě budeme shromažďovat výsledky dialogu vztahů mezi vědou, náboženstvím, spiritualitou a uměním. Ty nesmí zůstat jen na akademické půdě. Co víme na základě zkušeností jistě, je, že nepůjde o žádnou utopii. Bude proto stačit, když se aspoň něco podaří.

Vztahem vědy a náboženství se do hloubky zabýváte již mnoho let. Kdybych Vás poprosila, abyste krátce vystihl tento vztah a jeho význam v dnešní době, co byste uvedl?

Budování každého vztahového jsoucna je důležité, protože nás vede k celosti. Tak se stává každý náš, jakkoliv malý přínos vývojovým krokem přibližujícím evoluční přechod. A pokud jde o budování vztahu mezi dvěma základními pilíři v lidstvu, vědou a náboženstvím, tato cesta k celosti je o to důležitější, že jen ona může vést k rušení nárůstu fundamentalismů všeho druhu. Jejich plody, dogmatismy, se usazují v každém uzavřeném systému, ať náboženském, nebo nenáboženském. Problémem ale je, jak otevírat uzavřené systémy vědě, která má otevřenost v sobě již zabudovanou. Myslím, že to je dnes zásadní úkol této relativně nové domény, který pozoruji i na seminářích. A otevřenost je důležitá, aby nás opět nezaskočil klon zla, který jsme předtím nerozeznali.

Snad nejvhodněji se dá důležitost dialogu ukázat na třech krocích, které uvádí švýcarský emeritní profesor ekumenické teologie v Tübingenu Hans Küng. Navrhuje jimi, jak řídit proces lidstva, aby vedl k našemu přežití. Zde jsou: „Žádné přežití bez přijaté všeobecné etiky, žádný světový mír bez míru mezi náboženstvími, a žádný mír mezi náboženstvími bez dialogu mezi nimi.“ Tuto trojici bych doplnil čtvrtým krokem, kterým by se v každém náboženství mělo začít: „Žádné přežití bez zahájení dialogu vědy s náboženstvím“. Teprve tento proces začne očišťovat posvátná písma od tisíců pověr a dogmatismů. Jen věda je schopna rušit špatné tradice, zakořeněné v našich kulturách. A protože křesťanství žije stále ještě s obrazem geocentrického paradigmatu, výzva k dialogu platí samozřejmě i pro ně.

Snad se hodí i uvést, kde tento dialog již začal: Na nejrůznějších vzdělávacích seminářích, konferencích a podobných akcích již naleznete disciplíny, které jsou jeho výsledkem, například neuroteologie, ekoteologie, exoteologie. Dalším příkladem je křesťanství opouštějící po tisíciletí konzervovaný dualismus: tělo – spíše nepřítel a pokušitel, versus duše – jako jediná důležitá entita naší bytosti. Toto dělení vedlo po staletí často ke zvrácenostem, jak o tom svědčí dějiny.

A Vaše prognóza ohledně tohoto vztahu do budoucna?

Ačkoliv významný britský fyzik, kosmolog a astronom sir Martin Rees¹⁷ napsal, že prognózy ve vědách se mohou dělat jen tak na pět let dopředu, přece se sám pokusil předpovědět, že lidstvo má v tomto století šanci na přežití jen 50 %.

Dovolím si tedy také udělat odhad. Myslím, že každé náboženství, aby přežilo, musí nutně navázat kontakt s vědeckým světem, a tudíž i s přírodními vědami. Vždyť mezi vědou a náboženstvím není problém etiky. Každý vědec se drží etického kódu, že ve svých publikacích demonstruje pravdu, která je reprodukovatelná, takže nemá autoritu, která vydává sankce.

Mluvím-li jako katolický křesťan, církev je v tomto ohledu teprve na začátku. Zatím pracovala především na základě formule *nařízení – sankce*. Tento postoj, přejatý od císařů, se stále udržuje. Dá se říci, že právě proto se od 4. do 16. století v katolických zemích vývoj zastavil. Jen na chvíli se rozjasnilo, když po dvou stech padesáti letech cenzury bylo povoleno šířit učení Tomáše Akvinského. Pak začaly přicházet tresty nebo odsouzení bez dialogu. Vzpomeňme postavy, jako jsou Bruno, Galileo, Darwin, Teilhard, Davídek a asi osmdesát dalších teologů a biskupů jen během posledních deseti let. Po nastoupení papeže Františka se snad místo nařizování začne nastolovat dialog a stará praxe se změní.

Proto si myslím, že přišel čas přijmout z vědy strukturu uspořádanou tak, že každého vědce přímo nutí k etickému chování. Má prognóza vývoje domény věda – náboženství je, že ji čeká rozkvět. A to ve všech náboženských systémech. K tomu je přivedou nové generace. Teprve potom tato provázanost povede k tomu, že si náboženství začnou reformulovat svá kréda, své obsahy víry. Věřím, že tyto kroky budou směřovat k rychlejšímu odkrývání pravdy, která je jedna a nikde se nevylučuje. Zvláště, pokud věřím na ekvivalentnost obou božích knih, bible a přírody.

Existuje pro Vás v téhle oblasti nějaký vzor?

Z mých odpovědí se dá již asi odhadnout, že budu jmenovat Felixe Mariu Davídka (1921–1988) a Pierra Teilharda de Chardin (1881–1955). Další badatel, který mě uchvacuje novými myšlenkami, ze kterých jistě probleskují transcendentní signály, je britský kosmolog, fyzik a bioastronom Paul Davies, působící na Arizonské státní univerzitě, kde vede průkopnické centrum *Beyond*, (volně přeloženo *Za obzor*) pro fundamentální koncepty ve vědách.

¹⁷ Martin Rees, *Naše poslední hodina – Přežije lidstvo svůj úspěch?* Praha: Dokořán a Argo 2005.

Máte nějaké osobní životní krédo?

Když jsem si dělal poznámky na prvním Davidkově semináři,¹⁸ kterým vlastně otevíral svou „podzemní“ či klandestinní teologickou fakultu, netušil jsem, že jedna jeho věta zaznamenaná hned na první stránce se může stát i mým „krédem“. Zde je: J PŘÍRODNÍ VĚDY + A TEOLOGIE. Pro zkrácení záznamu jsem použil matematický symbol pro integrál. Snad bych mohl před ten vzorec ještě připsat „věřím v“, ale není to ani třeba.

Takže nyní, když připiší ještě pár tezí, vyjadřujících cosi z mé víry, už to nebude vypadat tak pateticky. Jde jen o několik myšlenek, které jsou stále otevřené opravám.

Věřím, že člověk je (s)tvořen k obrazu božímu.

Věřím, že Bůh je láska, a jako milující se chce podílet.

Věřím, že vším proniká jako ruach (v hebrejštině je ženského rodu) Duch Boží, Duch Svatý.

Proniká vším, kromě ostrůvků lidského zla,¹⁹ a to na Zemi i na jiných planetách s mimozemskou inteligencí (pokud existují).

Věřím, že lidstvo je zatím nedokončeno, a má proto za úkol růst k další evoluční hladině.

Věřím, že se vynořilo vědomí u jednoho / více primátů jako nová kvalita.

Věřím, že i dnes se v procesu v nás tvoří další kvalita, která se také jednou vynoří do bodu Omega, kterým je Bůh.

Věřím, že po této „mutaci“ už nebude existovat smrt, ale vše bude obnoveno.

Věřím na vývoj i na této nové hladině, kde bude *Bůh všechno ve všem*.

Věřím, že podstatný podíl na tomto vývoji bude mít věda.

Věřím v Boha jako podivného Atraktora, který, jako láska, k sobě všechno vábí.

Věřím v novou zemi, kterou obnoví člověk jako boží spolutvůrce (co-creator), a nové „nebe“, které dá všemu, co žilo, Bůh.

Dovolte mi, prosím, zakončit veršem Josefa Musila z jeho básně Zrnka písku z listopadového čísla časopisu Unitářské listy. Jako bych v ní viděl dlouhou řadu Davidkových studentů, kteří již odešli, nebo se k odchodu již připravují. Ale evoluce je nezmar. Co se v ní jednou vynoří, i když je zničeno, vynoří se znovu a znovu, i když na jiném místě a za jiných podmínek. Tak nás nesmí zvíkat žádná autorita, která na nás záhy po revoluci začala uplatňovat biologické řešení.²⁰

*Svůj čas, ač víme, jak je snadno smrtelný,
si porcujeme nožem marnosti.*

*Jsme špatní kazatelé bez kazatelný,²¹
jsme špatní vědci bez odbornosti.*

18 Ten první víkendový seminář u nás v Čechách v březnu 1965 měl Davidek rozdělen na tři okruhy: 1. Teorie řízení, 2. Nové ctnosti a 3. Evoluce. Protože jsem měl strach, že by můj poznámkový sešit mohl být v případě zásahu policie zabaven, vybral jsem si jako kamufláž sešit, kde měl můj bratr Pavel několik skic – chlapečka na hrnečku a s pejskem, hlavy dívek a kluků a amerického kovboje s koněm.

19 Příklad „ostrůvky zla“ mě vede spíše tomu, přiklonit se k vysvětlení vztahu Boha ke světu podle anglické prof. Ruth Pageové a jejímu názvu pro něj *pansyntheismus*, tedy Bůh je se vším, než *panentheismus*, Bůh je ve všem. Domnívám se, že Pageová správněji vystihuje nemožnost Boha být přítomen ve zlu, například v šoa.

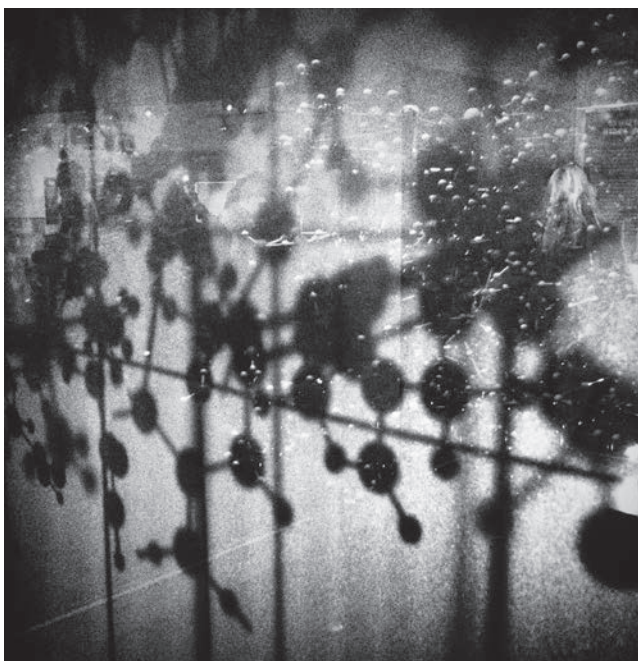
20 V roce 1995 se k otázce tajných kněží v tomto duchu vyjádřil na 44. mezinárodním kongresu Kirche in Not (Církev v nouzi) emeritní profesor pastorální teologie na univerzitě ve Würzburgu, tehdy osmašedesátiletý papežský prelát a kněz litoměřické diecéze ThDr. Josef Rabas. Katolická mezinárodní tisková agentura ho citovala takto: „*problém tajných kněží v Čechách a na Moravě se vyřeší sám od sebe jejich pokročilým věkem, [...] je to bolestné pro ty, kterých se to týká*“, ale Rabas pro nás „*nevidí žádnou další možnost a ta také není žádoucí*“.

21 Velmi často v noci kondičně běhávám na místní domaželský hřbitov, který leží na kopci, a napůl vážně to komentuji slovy: „ještě musím do své farnosti, čekají tam na moje kázání...“.

Na hranicích vědy

Karel Hašpl

*Věda neodvádí od Boha,
ale naopak ukazuje cestu
k Němu.¹*

*„Co všechno je rozprostřeno v prostoru? Jsme schopni vůbec vnímat jeho nesmírnost? Jaká překvapení tam jsou skryta?“
(Foto © Rachelletchford | Imagio.cz | Dreamstime.com.)*

Snad někomu vadí slovo Bůh, – ale je snadno je zaměnit za slovo: Řád, nebo Jsoucnost a podobně. Je nesporné, že se věda dotýká této Jsoucnosti, že se snaží k ní pronikat, že se snaží nás blíže informovat o Jejích vlastnostech a projevech.

Zmínili jsme se také, že věda má své hranice, že její dosavadní způsob práce, její metoda ani její prostředky nemohou pronikat až k Jsoucnosti samé, až k nejvlastnějšímu bytí, a že věda není zatím schopna řešit problémy metafysické (nadsmyslné).

Co jest oblastí nebo polem, na němž věda provádí své úkoly? Je to oblast času a prostoru. To je oblast neobyčejně obsáhlá. Jen uvažme, jak veliký je prostor a co všechno je v něm! Jeden světelný rok je vzdálenost devět bilionů kilometrů. Dnes známe vzdálenost více než půl milionu světelných let, odkud jsme zachytili známky existence, odkud jsme zahlédli světlo. Jistěže to není okraj, konec prostoru, ale ne-

pochybně pořád jen pouhý počátek nesmírných vzdáleností, můžeme-li o začátku a konci v tomto případě vůbec mluvit. Co všechno je rozprostřeno v takovém prostoru? Jsme schopni tuto nesmírnost vůbec vnímat? Jaká překvapení tam jsou skryta? – Tyto věci jsou také polem vědy. Tyto nezměrné rozlohy a zároveň nejmenší a největší částice jsoucna jsou v prostoru rozprostřeny všemi směry. Duch lidský proniká do těchto kosmických dálav, ale zároveň také do hlubin jednotlivých atomů, a obrovitost prostoru a nepatrnost prostoru je stejně udivující a chová v sobě stejně veliká tajemství. Co všechno je umístěno v kubickém prostoru jednoho světelného roku? Je možno to poznat? A co všechno je obsaženo v jediném atomu? Je možno to poznat? O to se pokouší věda a dosáhla velmi pozoruhodných výsledků.

A obrátíme-li pozornost k času? – Opět jaká to nezměrná oblast, a co všechno je umístěno v čase! O naší zemi se říká, že existuje asi dvě miliardy let. Ve věčnosti je to vlastně jen zlomek času. Co zde bylo a jaké to bylo před sto bilio-

¹ Karel Hašpl, Na hranicích vědy, *Cesty světa* 4, 1948, s. 42–48.

ny let; co tu asi bude za další bilion let, za tisíc takových bilionů let? Také v čase hledá věda možnosti se uplatnit a přináší nám již mnohé a velmi cenné poznatky.

Avšak mají čas a prostor někde svou hranici? Máme pojem Nekonečna. Dokonce s tímto pojmem počítáme ve mnohém vědeckém procesu. Ale Nekonečno je pojem, ve kterém není ani času, ani prostoru, jak jej chápeme svými smysly, proto v této dimenzi věda nemůže za nynějšího stavu kultury nic počít. To není již její oblast. Musí to doznat poctivě a pokorně.

Kde začíná nekonečnost? V otázce je protimluv. Nekonečnost nemůže začínat, nebyla by nekonečností. Nekonečnost je; a je všude.

„Kdyby nebylo nic jiného než smyslová zkušenost, kde by byla poezie o západu slunce, kde písně o slunci? Máme přece také pocit krásy, pocit obdivu, snad i pocit pokory, zbožnosti, velebnosti. To je nadstavba smyslových zážitků a zkušeností, ale nadstavba důležitá.“ (Foto © Zhangjinsong | Imagio.cz | Dreamstime.com.)

Nedávno jsem četl, že fyzikové při výzkumu hmoty nacházejí v nejposlednějším rozboru něco metafysického. Metafysické znamená něco, co je za hranicemi fyzického, za hranicemi vnímatelného, za hranicemi časoprostoru. A toto něco metafysického nacházíme všude a ve všem. Toto něco metafysické patří již k onomu věčnému, absolutnímu. Ale věda se tím již zabývat nemůže. Je to podle nynějšího stavu poznání za hranicemi její oblasti.

Nebýt smyslů a smyslové vnímatelnosti neměli bychom ani zkušeností, ani zážitků, které zpracovává věda. Dnes je počátek našich smyslů omezen. A touto omezeností je dána i hranice vědám. Jenže vývoj lidského myšlení nám ukazuje, že dnešní počet smyslů není a nemusí být ukončen, mohou se vyvinout smysly, o nichž dnes nemáme ani zdání: a budou to nová okna, jimiž bude možno zírat do vesmíru, a budou to prameny, jimiž bude do duše přitékat proud nových zkušeností a zážitků, které zpracují nové vědní obory.

Ale dnes již vedle smyslového vnímání jsou v duševním životě každého z nás veličiny (hodnoty), které nejsou vázány na smyslová vnímání, a přece patří stejně k duševnímu životu. Hodnotíme si určité věci, dáváme jim smysl, máme vědomí určitého cíle, máme určité vnitřní citové zážitky. Kdyby těchto veličin a hodnot nebylo, a zůstalo jen smyslové vnímání, byl by náš duševní život o mnoho chudší.

Naše oko vidí západ slunce. UVědomujeme si tento západ slunce. Kdyby nebylo nic jiného než tato smyslová zkušenost, kde by byla poesie o západu slunce, kde písně o slunci? Ale máme také pocit krásy, pocit obdivu, snad i pocit pokory, zbožnosti, velebnosti. To je nadstavba smyslových zážitků a zkušeností, ale nadstavba také důležitá.

Celý náš vnitřní život je nadstavován něčím, co nepatří do oblasti smyslových zážitků, ale co je nad nimi: Která věda je schopna zpracovávat tuto nadstavbu? Která věda může prozkoumávat a správně vyjádřit podstatu pocitu velebnosti, jenž ovládá naše nitro nad úžasnou velikostí a tajemností hvězdné noci? Která věda dovede říci, co jsou naše tužby, naše sny a přání, když stojíme nad spícím dítětem a v duši nám probíhají steré otázky, jako: Co z tebe bude,

moje dítě? Jaké je tvé poslání v tomto životě, jaký je smysl toho, že jsme se spolu potkali a žijeme ve spojení tak úzkém na tomto světě? Žádná věda to nedovede. To všechno je za hranicemi vědy. Stojíme u rakve mrtvého přítele, nebo nejbližšího nám drahého člověka. Co nám může v této chvíli říci věda? Může říci, že ustal metabolický proces životní, že se zastavil krevní oběh, že ustaly funkce všech buněk, pokud jde o asimilaci potravy a stavbu živé hmoty, že nastal rozklad životní buněčné tkáně, že se vytváří v těle mrtvolný jed, a může nám říci mnoho jiných zajímavých věcí. Stačí nám to, aby se utišila naše bolest? Je to uspokojující odpověď a vysvětluje nám všechno, nebo tu zůstává něco nevysvětleného, něco záhadného? Toho nevysvětleného a záhadného zůstává velmi mnoho. Sebeučenější vědecký výklad o smrti nás ponechává v podivném rozpoložení duševním a zcela určitě nám nemůže být posilou a nemůže hojit naše rány. Cítíte, že tu je něco hlubšího, něco podstatnějšího; něco, co nějak patří k životu, co s ním úzce souvisí, ale co uniká vědeckému poznání.

Narodí se nám dítě. Můžeme si vědecky vyložit, jak ze dvou zárodečných polobuněk se vyvíjel lidský zárodek, v němž se uplatnily dědičné znaky a dědičné procesy, věda nám může povědět mnoho o složení krve, o pravděpodobnosti vývoje tělesného a duševního a mnoho a mnoho velmi zajímavých věcí.

Odpoví nám tato vědecká zjištění na naše otázky, co je dítě ve své nejvlastnější podstatě, jaký bude jeho vývoj, jaký je cíl jeho života, co dříve v jeho nitru, proč se nám narodilo, proč je právě takové, jaké je, a proč je máme rádi? Tisíce proč – a žádná uspokojivá odpověď. Proč? Protože dítě není jen předmětem pro vědecké zkoumání, ale je mnohem více. V něm není jen materiál časoprostorový, ale také něco věčného.

Pozastavme se nad projevem lásky. Co nám může říci věda? Pová něco o funkci některých žláz s vnitřní sekrecí, něco o změněném tlaku krevním, popřípadě i o zastřeném úsudku a podobně; ale vyložila, proč si lidé dovedou vzít život, proč dovedou obětovat život, jmění, všechno, pro někoho, koho mají rádi? Co je tento cit, který je často povyšován až na božství, neboť

se říká, že Bůh je láska, a který zároveň bývá pošlapáván a souzen jako projev největší lidské slabosti? Co je to? Dovede nám věda o něm říci něco podstatného a uspokojivého?

Nedovede říci nic zvláštního, protože jde o něco, co je za hranicemi smyslového poznání a vnímání, co patří do oblasti věčnosti, a nikoli jen časnosti. A tak bychom mohli jít od duševního zážitku k duševnímu zážitku, projít celou oblastí vědomí a shledali bychom, že život je mnohem větší mírou založen na hodnotách a zážitcích, jež leží za oblastí smyslového vnímání okolí, světa vnějšího; světa prostoročasového, ale že život je současně prožíváním nekonečna a věčnosti.

Věda bude stále hlouběji a hlouběji pronikat k tajemství jsoucna, její hranice se budou stále rozšiřovat, bude se obracet do oblastí, které jsou dnes ještě nedotčeny, ale nikdy nebude moci překročit do oblastí metafysických, nikdy nebude moci zkoumat věčné a uspokojivě řešit to, co je nadsmyslové.

Proto věda bude stále doprovázena nadstavbou. Tou nadstavbou bude metafysika, může být filosofie, mystika, náboženství, víra.

Jestliže mnozí i velcí myslitelé tvrdili nebo tvrdí, že jednou bude lidské poznání tak obšíhlé, že postačí k plnému a krásnému životu, že toto poznání nahradí náboženství a že člověk nebude potřebovat víry, je tento názor nesprávný a nedomyšlený. Pro víru zůstane v lidském životě stále ještě mnoho a mnoho místa. Dnes můžeme bezpečně tvrdit, že kdyby nevím jakých rozměrů nabyla věda, kdyby nevím do jakých oblastí pronikla a nevím jaké tajemství odhalila; bude to stále jen oblast časovosti a prostorovosti. Z tohoto úseku se věda dostat nemůže. Ale bude tu stále věčnost a nekonečnost, stále mnoho nadsmyslového, nadprostorového a nadčasového, čím se bude obírat víra.

Ovšem ta víra bude mít jiné znaky než víra dnešní. Dnes jsou víry, které nehledí na poznání, na vědecké zkušenosti a výsledky vědeckých prací. Dnes některé víry se přičí vědeckému poznání, nebo je popírají.

Víra budoucnosti bude nadstavbou nad poznáním. Věda nás bezpečně povede až za hranici své oblasti a naznačí směr. Pravá víra půjde podle takové směrnice do oblastí nadvědních.

„Co dělá lidi dobrými nebo zlými, leží právě za hranicemi vědy a poznání. To je spíše v oblasti víry, náboženství, filosofie, mystiky, morálky.“ (Foto © 2004-2013 FreePhotosBank.com.)

Potom nebude boje mezi vírou a vědou, ale jak jsme již dříve vzpomněli, bude jen spolupráce obou.

Nelze popřít, že vědecké poznání neobyčejně obohatilo lidský život. Ale pouhé vědecké poznání život nezkrasluje, nenaplnuje. Teprve uplatnění vědeckého poznání může život buď zpříjemnit, nebo také velmi znepříjemnit. Vědecké poznání ukázalo člověku na zdroje obrovských sil, ale jak bude těchto sil užito, zda k dobrému, či ke zlému, to již není věcí vědy. Věda je jako oheň: slouží dobrému i zlému. Ohřeje, uvaří a upeče, ale také pálí a ničí.

Lidský život naplňuje, obohacuje, nebo také ochuzuje právě ona nadstavba poznání. Poznání nedělá z člověka tvora lepšího ani horšího. Poznání mu dává sílu, moc, zbraň, kterou se může bránit proti škůdcům a rušitelům lidského života, ale kterou může také lidský život i svůj život ničit. Dnes je na světě mnoho a mnoho lidí s vědeckými znalostmi. Prů-

měně jsou dnes na světě lidé proti minulosti velmi uvědomělí, vědí mnohé a mnohé věci. I primitivové mají znalosti, jichž dříve neměl ani mnohý vzdělaný člověk. Ovšem jen v některém oboru. Například Indiáni nebo někteří černoští zasvěcenci znají tajemství štáv mnohých léčivých bylin a stromů, dovedou se ochránit od mnohých nemocí, účinků hadího jedu, znají řadu věcí, které by rádi znali mnozí učené lidé. Ale tato poznání nedělají z nich lidi dobré nebo zlé, jako poznání atomové energie nedělá z lidí tvory lepší, dokonalejší, jak by se zdálo, když došli k dokonalejšímu poznání hmoty a jejího složení. Co dělá lidi dobrými nebo zlými, leží právě za hranicemi vědy a poznání. To je spíše v oblasti víry, náboženství, filosofie, mystiky, morálky.

Co by se například stalo, kdyby lidé věřili, že jsme všichni dětmi božími a vzájemně že jsme bratry a sestrami, a kdyby věřili, že si máme jako taková vzájemně pomáhat a sloužit? Lidé

v to nevěří. Ale připusťme, že by tomu skutečně věřili. Bylo by možno při takové opravdové víře vyrábět atomové pumy? Bylo by možno psát proti někomu, snižovat jej, usilovat o jeho život a bytí jen proto, že se dívá jinak na svět? To by bylo naprosto nemožné. Je poznání o atomové energii něčím zlým? Není ani zlým, ani dobrým, ale použití tohoto poznání buď rozmnoží na světě ráj a přivede lidstvo k netušenému rozvoji a blahobytu, nebo je zničí; a o tom rozhodne víra lidí. Bude-li na světě převládat víra, že jsme dravá zvěř, že jsme hladové šelmy, že si musíme chránit svůj život tím, že bližního hned praštíme nebo zabijeme, zkrátka bude-li převládat víra v člověka jeskynního, víra v člověka zaujatého proti člověku, využijeme vědeckého poznání o atomové energii k vzájemnému zničení.

Velmi často se naříká na vědce. Vytýká se jim, že přinášejí stále jen dokonalejší zbraně a ukazují na způsoby rychlejšího zabíjení člověka. Není to pravda. Vědci nám odhalují síly tohoto světa. Každý vědecký objev znamená rozmnožení sil, kterých člověk může použít. Ale použije-li jich k prospěchu lidstva, nebo k jeho zkáze, nerozhoduje stav jeho vědění, nýbrž stav jeho srdce, jeho nitra, jeho náboženství, jeho víra, jeho morálka, nebo nedostatek těchto hodnot.

Pozornost lidí by se měla obrátit k těm, kteří pěstují víru, kteří tvoří teorie, kteří filosofují, kteří budují obecné světové názory.

Vědění je síla, názor; víra je směrnice a rozhoduje, jak tě síly bude užito.

Co je podstatou světového nepořádku, napětí, nedůvěry, a tedy bídy a utrpení? Je to poznání? Je to souhrn toho, co víme, co nám objevila věda? Nikoli, tím vším se lidstvo stalo schopnějším, ale bohužel schopnějším všeho: schopnějším dobrého i ve velkém a schopnějším i zlého – a to také ve velkém.

Podstatou nepořádku, chaosu, napětí, nedůvěry a strachu, jenž zachvátil svět, je víra. Špatná víra, víra ve špatnost člověka, víra v hyenismus, víra v lidskou nízkost, nikoli víra v dobrého člověka, víra v bratrství. Kdyby například ti, kteří mají a mohou na světě pomáhat a mírnit lidskou bídu, věřili v bratrství lidí; pomáhali by stejně dítěti ohroženému tuberkulosou v Číně jako v Indii, Řecku, Jugoslavii, v Rusku jako ve Francii nebo Itálii, a ať je bílé nebo černé, či

s jinou barvou pleti. Ale tomu se všeobecně nevěří. Zatím se věří, že jen některému dítěti je záhodno pomoci, ale jiné že by mělo raději zemřít hladu nebo nemocí.

Kdyby se věřilo v hodnotu lidského bytí, života; továrny na světě by byly plně zaměstnány, aby se vyrábělo všechno, co by tu hodnotu lidského života udržovalo, rozmnožovalo a zvěčňovalo. Ani v jedné továrně by nebylo možno vyrábět náboje, ruční granáty, plyn, letecké bomby a dalekonosné střely, ale protože se nevěří v hodnotu lidského života, protože se věří, že by bylo dobré pobít mnoho lidí, rychle pobít a vyhladit je z povrchu země, aby bylo možno se zmocnit toho, co ještě mají, nebo je zotročit, udělat z nich roboty, proto se ty všechny smrtící zbraně vyrábějí a rozšiřují, pašují. A lidé umírají a jsou mrzačení.

Kdyby se opravdu věřilo, že Bůh je otcem všech lidí, jak tomu učil Ježíš, potom by se muselo také věřit, že náš Bůh je též Bohem Arabů, Indů, Číňanů, komunistů i národních socialistů, republikánů a demokratů, katolíků, muslimů i unitářů a nemohlo by se stát, že se pořádá manifestace pro mír a pokoj mezi lidmi svolaná předními náboženskými představiteli, ale unitáři k té schůzi pozváni nejsou, protože prý nejsou církví, ale jen náboženskou společností, a proto prý nebyli pozváni ani adventisté a Armáda spásy. Spíše však proto, že unitářský Bůh je jiný než Bůh církví!

Jaký může vznikat mír z takové víry? Jaký může vznikat mír z poselství, které bylo vysíláno z Vatikánu, jaký může vznikat mír z projevů lidí, kteří mají na mysli jen své malicherné, osobní, sobecké a snad i slovíčkářské zájmy, ale tvrdí, že jim jde o velkou věc, že chtějí zachránit svět.

Tu vidíte, co je třeba pěstít na hranici vědy a na co musíme dávat bedlivý pozor. Ve školách a výchovných institucích dáváme pozor na to, co se učí. Jak by se stavěla universita k tomu, kdyby někdo učil, že poznatky chemické, fyzikální, biologické, matematické a metody, jichž věda užívá, jsou nesprávné, nepravdivé a podobně. Takový člověk by byl zesměšněn a zne-možněn, nemohl by být brán vážně, pochybovalo by se o jeho duševním zdraví a patrně by byl dán do ústavního léčení, jistě však odstraněn z místa, aby neškodil vědecké práci. To by

bylo správné a všem pochopitelné a přijatelné. Ale na světě není znemožněno, aby lidé pěstili a šířili strach, zlobu, nedůvěru, aby šířili víru v dravost člověka, aby snižovali lidskou osobnost, aby šlapali po lidské důstojnosti. To všechno se děje všude na světě, a tím je svět a lidé na něm otravováni a mír a spolupráce člověka s člověkem znemožňovány.

Pokud jde o vědu, dosáhla neobyčejných výsledků. Pokud jde o víru, mravnost, náboženství, bohužel, není rozdílu, aspoň ne valného, od dob babylonských a ještě starších. Toho skutečně křesťanského v křesťanském světě je pramálo, proto se tak nekřesťansky zneužívá objevů vědeckých.

Postačí člověku věda? A postačí mu při ní dosavadní víra? Ty dvě věci nejdou dohromady. Právě víry je zatím málo, proto také pokrok lidskosti je tak pomalý. Ale pravá víra je nutná, chceme-li, aby lidstvo si zachovalo své bytí.

V zápase dnešního světa jde o mnoho věcí. Jde o zdroje surovin, jde o moc, jde o životní standard, jde o pohodlný život; ale jde také o novou víru. Přes všechny překážky, nástrahy a zloby se rodí víra v hodnotu lidské osobnosti. Je to víra, kterou již před sto lety hlásal a hájil velký unitářský myslitel Channing, kterou skoro před dvěma tisíci lety hlásal Ježíš, kterou hlásali

všichni velcí lidští duchové a kterou potlačovali a potlačují všichni sobci a zlomyslní lidé, ale která si přece jen razí cestu k srdcím lidí a musí převládnout a musí se uplatnit. A tato víra je onou pravou nadstavbou vědy, neboť výsledky vědy zřejmě ukazují, jak velkých věcí je schopen člověk. Kdyby člověk nebyl osobností hodnotnou, kdyby nebyl tvorem božím, mohl by dokázat to, co dokázal? Vždyť kdyby to všechno v člověku nebylo, nemohlo by se to projevit!

Tu je náš specifický úkol, náš unitářský úkol. Řadíme se k těm, kteří věří v člověka, i když víme, že člověk je tvor chybující, omylný, že každý má své slabosti, přece jen věříme, že v taji jeho duše je něco božského, že v jeho nejvnitřnější bytosti je něco věčného, že člověk je nositelem božských hodnot. A ty hodnoty musíme objevovat, pěstít, žít, vírou posilovat, aby ovládly a zaujaly člověka cele, aby ovlivňovaly jeho každodenní počínání, aby člověk nebyl schopen zneužívat svého poznání, svého vědění, ale užíval jich jen k dobrému.

Před člověkem, před lidským světem jsou nekonečné možnosti vývojové. Věda zdaleka nedostihla svých hranic a stěží kdy dosáhne, a člověk zdaleka nedosáhl svého vývoje, ale ten další vývoj bude určovat ne to, co člověk bude mít jen v hlavě, ale hlavně také v srdci.

K zamyšlení: o vztahu rozumu, vědy a víry

„Zbavíme-li sami sebe, jak nejlépe můžeme, profesních předpojatostí a soudobých předsudků, není pak každému jasné, že to, co si jeho život, jeho nesmělé bytí žádá, není ani pouhé vysvětlení jeho účelu, ani pouhá harmonizace rozporů, ale obohacení jeho zdrojů? Věda se svými objasňujícími poznatky, metafyzika se svým smiřováním protikladů jsou totiž jen dva z tisíce proudů, jejichž vody obohacené dešti shromážděnými z pozemských rozvodí formovaly mohutnou Řeku života.“¹

„Nemůžeme jít s těmi, kteří rozum podceňují, a nemůžeme mít [nikdy] dosti rozumu, dosti vzdělání. Ale nemůžeme jít také s těmi, kteří všechny mohutnosti své duše obětují rozumu. Nemůžeme dáti lásku pod kuratelu rozumu.“

Nemůžeme se vzdáti víry v lidstvo, i když by byla sebečastěji rozumem otřesena. Nemůžeme se vzdáti náboženského citu, i když jeho hranice přesahují hranice dnešního rozumu.“²

„Vůle boží je zákonitost vepsaná v každé věci, v každém slunečním paprsku, v každé rostlince, stromě, v každém květu, zrně, vánku a v životě každého z nás. Všechno má tuto přirozenou spořádanou základnu, v každé věci je přítomnost nejzákladnějšího jsoucna, všude a ve všem je Bůh, a věda nám jej všude objevuje, třebaže mu nepřipisuje staré vlastnosti, které mu dávali lidé v dobách své velké nevědomosti, ale věda nás vede k Němu blíž, vede nás k jeho hlubšímu poznání, vede nás ke spolupráci s ním, seznamuje nás s jeho velelím a učí nás, abychom žili svůj život v souladu s jeho řádem, chceme-li, aby náš život byl plný a dobrý.“³

1 Lawrence Pearsall Jacks, *The Alchemy of Thought*, Londýn: Williams and Norgate 1910, s. 47.

L. P. Jacks (1860–1955) byl anglický filozof, pedagog a unitářský duchovní. „*Divesting ourselves as best we may of professional prejudice and contemporary bias, is it not obvious to every man that what his life, his self-conscious being demands, is neither the mere explanation of its objects nor the mere synthesis of its contradictions, but the enrichment of its resources? Science with his explanations, metaphysics with its reconciliation of opposites, are but two among a thousand streams whose waters, rich with the gathered rains of continental watersheds, have formed the mighty River of Life.*“

2 Norbert Fabián Čapek, *Chvála a kritika rozumu*, *Cesty a cíle* 15, 1937, s. 85.

3 Karel Hašpl, *Odvádí věda od Boha?*, *Cesty světla* 4, 1948, s. 27n.

Templetonova cena (Templeton Prize)

Dalajlama po získání Templetonovy ceny, Londýn 2012. (Foto©photoblog.nbc.news.com.)

Zabýváme-li se vztahem náboženství a vědy, pak je na místě uvést alespoň stručné informace o poměrně prestižním každoročně vyhlašovaném ocenění, které se této sféře dotýká. Jedná se o Templetonovu cenu¹ udělovanou pravidelně od roku 1973 osobnosti, která významně přispěla k obohacení duchovního rozměru lidského bytí, ať již prostřednictvím své duchovní či vědecké práce nebo například činnosti v sociální sféře. Cena je udělována na základě rozhodnutí orgánu složeného z významných představitelů různých akademických disciplín a náboženských tradic.

¹ Do roku 2001 měla cena v názvu doplněk „pro pokrok v náboženství“, mezi lety 2002–2008 pak „pro pokrok ve výzkumu či objevech o duchovních skutečnostech“, nyní již upřesňující podtitul nemá.

Je pojmenována po svém zakladateli, britském obchodníkovi siru Johnu Templetonovi (1912–2008).² John Templeton byl hluboce věřící člověk, zároveň velmi vzdělaný a velký obdivovatel vědeckého pokroku. Navíc byl přesvědčený, že vzájemný dialog náboženství a vědy může obohatit znalosti obou těchto sfér.

Na základě tohoto svého životního postoje vnímal jako určitou nespravedlnost, že do výzkumu v duchovní oblasti je obecně investováno minimum finančních prostředků v porovnání například s podporou výzkumu ve sféře

² Narozen v Tennessee, vystudoval Yaleovu univerzitu. Od roku 1938 pracoval na Wall Street a postupně vytvořil některé z největších a nejúspěšnějších mezinárodních investičních fondů. Druhou polovinu svého života zasvětil podpoře vědy. V roce 1987 byl královnou Alžbětou II. za filantropické úsilí povýšen do šlechtického stavu.

exaktních věd. Sám byl přesvědčen, že pokrok v duchovní oblasti není o nic méně důležitý a výsledky investic do něj by byly pro lidstvo přínosné. Poukazoval například i na to, že v udělování prestižních Nobelových cen spirituální oblast zcela chybí.

Ke změně této situace se rozhodl sám přispět; založil tedy Templetonovu cenu, a v roce 1987 pak i nadaci, která dodnes zaštiťuje její udělování. Na nadaci převedl velkou část svého majetku, díky čemuž může být udělení ceny doprovázeno i velmi štědrými dotacemi zhruba ve výši jednoho milionu liber. Nadace kromě toho podporuje také výzkumy a práce týkající se zásadních otázek lidské existence, a to jak ve vědecké, tak v duchovní sféře. Jejím hlavním cílem je podporovat dialog mezi vědci, filozofy, teology i širokou veřejností.

Na Templetonovu cenu mohou být nominováni muži i ženy jakéhokoli vyznání, profese i národnosti. Seznam držitelů zahrnuje zástupce mnoha náboženských směrů; vědce, filozofy, teology, duchovní, mecenáše, spisovatele či žurnalisty i sociální reformátory. Při posuzování kandidátů je pozornost věnována vždy jejich celoživotní práci, nikoli jen působení či úspěchům v roce, pro který je cena udělena. Nominace jsou podporovány zvláště v těchto sférách: výzkum v oblasti humanitních věd, věd o živé přírodě a fyzikálních věd; práce v oblasti filozofie, teologie; náboženská činnost, zejména taková, která otevírá další možnosti vzdělávání, inspirace a rozvoje nových myšlenkových směrů; jakákoli činnost vedoucí k formování charakteru a rozkvětu lidského ducha.³

Jako první získala tuto cenu Matka Tereza (šest let před udělením Nobelovy ceny za mír), naposledy byla v roce 2013 udělena Desmondovi Tutuovi, bývalému anglikánskému arcibiskupovi z Kapského Města, za jeho celoživotní práci při prosazování duchovních principů a v ochraně lidských práv. Pro lepší představu o rozmanitém okruhu držitelů této ceny doplňme ještě několik jejích posledních vítězů: roku 2012 ji získal dalajlama, roku 2011 britský astrofyzik Martin J. Rees, který svým výzkumem přispěl k pochopení původu a povahy vesmíru, v roce 2010 Francisco J. Ayala, španělský biolog zabývající se vývojovou genetikou, roku 2009 francouzský filozof a vědec Bernard d'Espagnat, jenž se věnuje kvantové fyzice, a v roce 2008 Michael Heller, profesor teologické akademie v Krakově.

Z unitářů toto ocenění získal v roce 1980 (navíc jako první Američan) Ralph Wendell Burhoe, ředitel Meadville Lombard Theological School a mimo jiné zakladatel akademického časopisu pro vědu a náboženství *Zygon*, a roku 1985 Alister Hardy, britský mořský biolog.

3 Cena má ovšem i své kritiky. Mezi v současnosti nejznámější patří například Martinus J. G. Veltman, fyzik a laureát Nobelovy ceny, který ji označil za most mezi smyslem a nesmyslem, nebo britský biolog a odpůrce náboženství Richard Dawkins, jenž se ve své knize *The God Delusion* (Česky vydané jako *Boží blud*) o Templetonově ceně vyjádřil ve smyslu, že je dávána obvykle vědcům, kteří jsou připraveni říkat něco hezkého o náboženství.

Humanistický manifest

Jako doplněk k úvodnímu unitářskému pohledu na rozum a racionalismus v náboženství není od věci krátce představit tento dokument, na jehož vytvoření se unitáři velkou měrou podíleli.¹ Přesněji řečeno existují tři vydání Humanistického manifestu, ovšem z hlediska propojení racionálního myšlení a náboženství má zásadní význam hlavně první z nich, z roku 1933.

Jeho hlavními autory byli americký filozof Roy Wood Sellars a unitářský duchovní Raymond Bragg.² Manifest byl zveřejněn v americkém časopise *The New Humanist* (vydáváném od roku 1928) s podpisy čtyřiatřiceti osobností včetně známého filozofa Johna Deweyho. Tento manifest³ v podstatě popisoval humanismus jako náboženské hnutí. V patnácti bodech je zde nastíněno možné moderní pojetí náboženství, v němž je kromě racionalistického myšlení důraz kladen i na osobní morálku a odmítnutí společenského vývoje světa určovaného ekonomickou prosperitou.

Manifest nebyl prohlášením žádné nové víry, ale obecným pokusem o učinění pokroku v náboženství. Začíná konstatováním, že nadešel čas k uznání změn v náboženství v celém moderním světě. Mnohá stará, tradiční pojetí víry byla narušena vývojem vědy a ekonomiky, s nimiž se náboženství musí vyrovnávat. Celé znění manifestu lze najít například na internetu,⁴ proto uvedme jen stručný přehled jeho základních tezí: Vesmír je nekonečný, nebyl stvořen. Člověk je sou-

částí přírody a kontinuálního vývojového procesu. Neexistuje dualismus duše a těla. Na vývoji člověka se vždy projevuje vliv prostředí, v němž žije, včetně specifické kultury a historie. Pro moderního člověka musí být nepřijatelné jakékoliv nadpřirozené záruky lidských hodnot, náboženství musí formulovat své naděje a plány ve světle vědeckého ducha a metody. Nic lidského by nemělo být pro náboženství cizí. Náboženský humanismus považuje lidský život za uzavřený smrtí, člověk by se tedy měl plně a co nejlépe realizovat za svého života.

Důležité také je, že podle manifestu by mělo náboženství být dynamické, a pokud je to potřeba, tak revidovat své zastaralé či překonané teze a postoje. Koneckonců samotný manifest se v souladu s tímto požadavkem dočkal již dvou přepracování.

Druhý humanistický manifest, zamýšlený jako aktualizace předchozího, byl vytvořen v roce 1973 Paulem Kurtzem a Edwinem H. Wilsonem (opět unitářem).⁵ Byl ovšem mnohem méně vztažen k náboženství a víře. Důraz v něm byl kladen zejména na pacifismus, odsouzení rasismu a podporu lidských práv.

Třetí humanistický manifest byl vydán roku 2003 a již jako dokument Americké humanistické asociace. Dotýká se především vědeckého poznání (lidské znalosti o světě vznikají vědeckou cestou, tedy na základě pozorování, experimentů a racionální analýzy; vývoj přírody včetně lidí je výsledkem evoluční změny jako neřízeného procesu), dále etiky a sociální sféry (vyzdvížen je ideál demokratické a ekologicky udržitelné společnosti).

Postoj k životu a víře, který z těchto dokumentů vyplývá, byl a může být dodnes pro unitářství možným zdrojem inspirace.

1 Od roku 1962 existuje také unitářsko-univerzalistická humanistická asociace HUUmansits.

2 Raymond Bennett Bragg (1902–1979) byl unitářský duchovní, absolvent Meadvillské teologické školy. Mezi lety 1930–1935 byl tajemníkem Západní unitářské konference. Během těchto let byl také redaktorem periodika *The New Humanist*. Stal se jedním z tvůrců Humanistického manifestu a propagátorem jeho myšlenek v unitářství.

3 Mezi podepsanými bylo patnáct unitářů (osm z nich to má u podpisu i uvedeno) včetně E. H. Wilsona, později tvůrce druhého humanistického manifestu.

4 Například: http://americanhumanist.org/Humanism/Humanist_Manifesto_I.

5 Edwin Henry Wilson (1898–1993) stejně jako Bragg vystudoval Meadvillskou teologickou školu, byl duchovním a i on působil jako redaktor *The New Humanist*. V roce 1941 se stal jedním ze zakladatelů Americké humanistické asociace.

Unitářská církev v Transylvánii – Biserica Unitariană din Transilvania

OBECNÉ INFORMACE

Tato církev je nejstarší z formálně ustavených a státem uznaných unitářských náboženských organizací na světě; Anglii v tomto ohledu předčila o více než dvě stě let. Zároveň se však především kvůli geografické poloze vyvíjela až do počátku 19. století bez kontaktu s jinými unitářskými společenstvími. Její starý původ a izolovanost vývoje jsou patrné i z jejího uspořádání, které dodnes zřetelně vychází z organizační podoby protestantských církví.

Ústředí církve sídlí ve městě Kluži (Kolozsvár) v knížectví Transylvánie a jejími členy jsou i dnes převážně lidé hlásící se k maďarské národnosti (maďarská etnická menšina v Rumunsku). Je jednou z osmnácti náboženských konfesí oficiálně uznaných ze strany rumunského státu. Jako liturgický jazyk používá zdejší unitářská církev maďarštinu. Jak již bylo naznačeno, má presbyterně-synodní strukturu: V čele sboru stojí volený orgán. Sborů se sdružují do pěti vyšších celků (děkanátů), které jsou opět řízeny kolektivními orgány, jež tvoří delegáti z jednotlivých sborů. Nejvyšší orgán církve se nazývá konzistoř, schází se jedenkrát ročně v Kluži a pak každý čtvrtý rok v jiném místě. Tehdy mívá charakter synodu, na němž jsou mimo jiné svěcení duchovní a voleno vedení. Transylvánská církev je spravována biskupem – hlavním duchovním (který je volen synodem), dvěma generálními kurátory a několika dalšími členy, což mohou být laikové i duchovní, často jsou jimi vyučující z unitářských vzdělávacích institucí. Od března 2009 je hlavním duchovním rev. Ferenc Bálint Benczédi. Rumunští unitáři mají stále alespoň formálně své historické prohlášení víry, *Summa universae theologiae christianae secundum unitarios*, z roku 1787.

Spolu s kalvínskou reformovanou církví a dvěma luteránskými církvemi provozují rumunští unitáři Evangelický teologický institut v Kluži, kde lze ovšem unitářství (na rozdíl od

Unitářský kostel v Kluži.

(Foto © Wikimedia Commons.)

reformovaných náboženství) studovat samostatně. Kromě toho v zemi existují dvě další unitářské vzdělávací instituce na úrovni středoškolské: Unitářská akademie Jana Zikmunda Zápolského v Kluži a unitářské gymnázium Berde Mozese ve městě Cristuru Secuiesc (Székelykeresztúr).

Podle výsledků sčítání lidu z počátku 21. století se v Rumunsku hlásí k unitářům téměř šedesát sedm tisíc obyvatel (0,3 % z celkového počtu). Unitářská církev zde má přes sto sborů (ekvivalenty našich obcí). Drtivá většina unitářů žije v Transylvánii, většinou mezi městy Sighișoara (Segesvár), a Odorheiu Secuiesc (Székelyudvarhely) a v okolí Dârjiu (Székelyderzs). Zvláště silná je unitářská náboženská společnost ve městech Atid (Etéd), Cristuru

Evangelický teologický institut v Kluži, na němž je možné studovat unitářství jako samostatný obor.
(Foto © Wikimedia Commons.)

Secuiesc, Feliceni (Felsőboldogfalva), Inlăceni (Énlaka) a Mugeni (Bögöz), v nichž unitáři tvoří většinu obyvatelstva. Většina sborů jsou však sbory venkovské. Dříve si téměř každý sbor udržoval vlastní základní školu, ale po válce byly integrovány do státního vzdělávacího systému.

S výjimkou roku 1920 byli zástupci unitářské církve v Transylvánii na všech kongresech IARF (v květnu 1975 dokonce rumunský komunistický stát umožnil jednání IARF v Kluži). V roce 1994 se tamtéž konala evropská konference IARF. Rumunská unitářská církev je také zakládajícím členem ICUU.

NEJSTARŠÍ DĚJINY¹

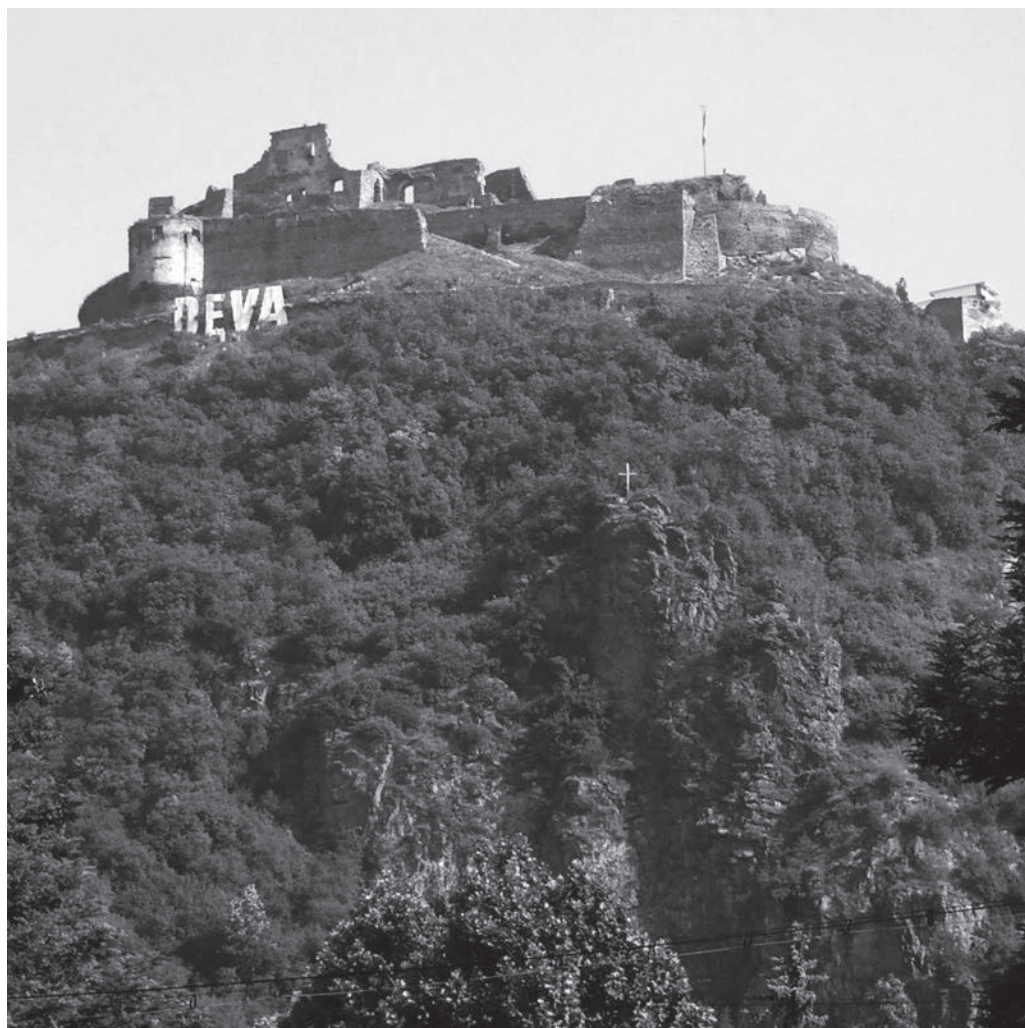
Zdejší unitářská církev byla poprvé uznána ediktem z Tordy vydaným roku 1568 za panování knížete Jana Zikmunda Zápolského (korunova-

ného jako Jan II.). Tato raná kapitola jejich dějin je v rámci vývoje unitářství natolik unikátní, že stojí za to připomenout si ji podrobněji.

Je spojena především s osobností teologa a reformátora Ference Dávida. Dávid studoval nejdříve v Kluži a pak mezi lety 1546–1551 na německých univerzitách ve Frankfurtu nad Odrou a ve Wittenbergu, kde se stal oddaným zastáncem reformace. Po návratu domů začal v roce 1551 se působit jako duchovní a učitel. O rok později se stal ředitelem školy v Kluži, která se z hlediska kultury a šíření myšlenek náboženské reformace pomalu stávala centrem celé Transylvánie. Kalvinismus se v Sedmihradsku záhy začal organizovat do samostatné církve a Dávid byl zvolen jejím biskupem. Roku 1565 jej navíc uherský král a sedmihradský kníže Jan II. Zápolský povolal ke dvoru jako svého dvorního kazatele.

Jenže Dávidovy teologické názory se vyvíjely dál a brzy se kvůli svému striktně biblickému výkladu křesťanství a důrazu kladenému

¹ Informace uváděné k unitářské historii Sedmihradska a Transylvánie byly čerpány převážně z díla Earl Morse Wilbur, *A History of Unitarianism*, sv. 1, Beacon Press, 1977, s. 28–101.

Hrad Deva, kde v listopadu 1579 zemřel Ferenc Dávid. (Foto © Wikimedia Commons.)

na rozumové poznání v náboženství dostal s dogmatismem švýcarské reformace do konfliktu. Na rozdíl od Kalvína považoval reformaci za proces, který nemůže nikdy skončit, neboť v něm jde o princip a ideál, a tudíž v něm není možné nikdy dosáhnout plné pravdy. Navíc zastával velmi radikální názor, že Krista nelze uctívat jako Boha (vycházel z učení Jacoba Palaeologa i Laelia Socina). Na tomto základě odmítl dogma o Trojici a začal kázat koncept jediného Boha. V Transylvánii tak začal pozvolna vznikat zcela nový náboženský proud vedený Dávidem – unitářský. Dne 20. ledna 1566 měl Dávid své první kázání v unitářském duchu v hlavním

kostele v Kluži. K přelomové události z hlediska náboženských dějin celé Evropy pak došlo v lednu 1568, kdy byla v Tordě panovnickým ediktem pro Sedmihradsko vyhlášena svoboda náboženského vyznání a unitářská církev tak byla uznána za oficiální a legální. Nové náboženství však ještě neneslo toto jméno, bylo označováno jako církev transylvánská.

Ve stejném roce vznikla v Kluži první unitářská škola. Podporována králem brzy dosáhla vysoké úrovně teologické výuky. Veřejné náboženské disputace, pořádané pod patronací krále, který o sobě prohlásil, že je unitářem, přiváděly do unitářského tábora tisíce přívrženců.

Slibnou budoucnost však zhatila králova náhlá smrt v březnu 1571. Tento oddaný stoupenec a patron unitářství nezanechal dědice a na trůn dosedl katolík Štěpán Báthory. Ten vzápětí představil nový směr náboženské politiky a začal s obnovou vlivu katolické církve. Dávid byl brzy zbaven pozice dvorního kazatele a všichni přívrženci transylvánské církve museli odejít od dvora. Nový král pak roku 1572 vydal nařízení zakazující jakékoli projevy náboženských novot, reformace a odklonu od tradičního katolictví. Roku 1576 bylo unitářské církvi ještě potvrzeno právo volit vlastní biskupy, ovšem nad jejím osudem se začala stahovat mračna. Báthory nechal Dávida obvinít z porušování zákonů a předal jeho případ církevnímu sněmu. Dávid byl odsouzen k doživotnímu vězení na hradě Deva, kde ovšem již v listopadu téhož roku (1579) zemřel. Po smrti svého vůdce nová církev rychle podléhala útlaku ze strany panovníka a za dalších deset let zůstalo z unitářství v Sedmihradsku jen torzo.

Koncem století byli unitáři v Kluži donuceni postoupit svůj největší kostel jezuitům a bylo jim zakázáno veřejně vyznávat svou víru. V Kluži tehdy zůstal jediný unitářský duchovní – působil tajně. Situace se trochu zlepšila po nástupu Štěpána Bočkaje na trůn (1605). Tento panovník povolil určitou míru náboženské svobody a unitáři se mohli začít opět legálně veřejně shromažďovat, v Kluži se roku 1606 dokonce sešel synod. Pak ale následovala desetiletí, kdy uznání jejich práv zůstávalo z velké části jen na papíře. Z následujících panovníků se k nim smířlivěji stavěl jen Gábor Bethlen, naproti tomu jeho následovník Jiří Rákoczi (vládl 1630–1648) proslul tím, že unitáře značně pronásledoval. Tehdy jich hodně opustilo svou církev a přešlo k církvím reformovaným.

Nicméně právě za vlády Jiřího I. Rákocziho došlo v roce 1638 k uzavření zásadní dohody ohledně unitářské věrouky. Je známá pod latinským názvem *Complanatio Deesiana*. Pro rumunské unitáře byla jakžtakž přijatelným kompromisem: na jedné straně v otázkách věrouky ustoupili velmi neochotně (největší spor se vedl o adoraci Krista a unitáři byli nakonec donuceni vzdát se radikálních dávidovských názorů), na druhé straně neměli jinou možnost,

pokud chtěli i nadále patřit ke čtyřem v Uhrách povoleným reformovaným církvím, což bylo pro jejich další existenci klíčové. Ovšem díváme-li se na tuto dohodu z hlediska historického vývoje, musíme jako její nejdůležitější hodnotu vyzdvihnout fakt, že unitářství zde bylo poprvé úplněji a přesněji definováno. Díky tomu z něj byly vyloučeny různé vedlejší proudy a hnutí, například sabbatarianisté – určitá obdoba judaismu, která se v 17. století v sedmihradském unitářství objevila. Navíc v tomto dokumentu byl více než dvacetkrát použit termín *unitarius*, což se z něj činí vůbec první písemný doklad potvrzující unitářům tento název. Tato dohoda dala v podstatě oficiální základ dnešní Unitářské církvi v Transylvánii.

Po jejím uzavření nastalo unitářům v Sedmihradsku období, v němž se mohli soustředit na konsolidaci a svou vlastní činnost – až do konce vlády Jiřího II. Rákocziho. Ale v roce 1655 je potkala další pohroma – při velkém požáru Kluže byl zničen hlavní unitářský kostel i škola. Jejich obnova si vyžádala velké finanční prostředky, které unitáři jen těžce dávali dohromady. Navíc brzy poté se Rákoczi vydal na nešťastné tažení do Polska, čehož využili ostatní nepřátelé a Turci i Rakušané napadli Uhry. Kluž jako nejbohatší město se musela složitě vykupovat před vpádem a drancováním, na což padli i unitářský majetek. K tomu ještě ve městě vypukl mor. Podle dat uvedených v dochovaných písemných pramenech zůstalo po tom všem na klužské unitářské škole všehovšudy devět studentů.

V této neveselé době však přišla semihradským unitářům významná posila v podobě emigrantů z Polska, vesměs sociniánů, kteří po roce 1658 utíkali před nastoleným katolickým útlakem. Ti pomohli prakticky znovu vybudovat unitářskou obec v Kluži, včetně obnovení školy a zajištění duchovních (za všechny zmiňme jméno nejvýznamnějšího: Andrzeje Wiszowatyho mladšího, prapravnuka Fausta Socina). Z té doby lze také najít jasné vlivy Rakóvského katechismu v místní unitářské teologii. Polští bratři se zde postupně asimilovali (poslední polská kázání jsou v Kluži doložena pro rok 1792) a mnozí jejich potomci se později pozitivně zapsali do dějin sedmihradského

Pál Augusztinovics (18.–19. století), mecenáš transylvánské unitářské církve a potomek jednoho z polských emigrantů.
(Obr. © Wikimedia Commons.)

unitářství. (Například Pál Augusztinovics, který zastával vysoký veřejný úřad u soudu ve Vídni a po své smrti v roce 1837 odkázal unitářské církvi v Transylvánii 100 000 zlatých, což bylo víc, než všechny její tehdejší prostředky dohromady.)

Po pádu rodu Rákóczi se jejich nástupci opět postarali o zhoršení vztahů s unitáři, byť útlak rozhodně nedosahoval dřívější intenzity. Z unitářů této doby stojí za připomenutí Boldizsár Koncz, který byl zvolen hlavním unitářským duchovním v roce 1663 a během jedenadvaceti let v této funkci neúnavně pracoval na podpoře unitářských škol, obnově a novém budování kostelů a zlepšení úrovně vzdělanosti duchovenstva. Díky tomu se mu podařilo prořídlou členskou základnu unitářství v Uhrách opět posílit. Za jeho správy navíc došlo k obnovení pravidelných synodů a byl připraven nový katechismus.

OBDOBÍ RAKOUSKÉ NADVLÁDY

V roce 1691 bylo Sedmihradsko definitivně přičleněno k Rakousku a v důsledku toho zde velmi posílilo katolictví. Zásadní boj o nové

pozice katolíků a povolených uherských protestantských církví se odehrál za panování Leopolda I. na sněmu v Hermannstadtu (Sibiu) v roce 1692. Unitáři poté přišli v Kluži o tři kostely a tři školy, o kostel v Tordě i o jiné, méně důležité chrámy, které museli postoupit katolické církvi. Podobně pokračoval vývoj situace i za Karla VI. Protestantům v Uhrách nastaly krušné časy. Jejich kostely byly zabavovány a nové nemohly být stavěny s výhradou zvláštního povolení. Když se unitáři odmítli dobrovolně vzdát svého největšího kostela v Kluži, byl v roce 1716 obsazen vojensky. Přitom bylo navíc zrušeno okolo sto padesáti domů zdejších předních unitářských rodin a unitářům ve městě nebyly dále povoleny bohoslužby ani například pohřby. Unitáři se ve snaze o zmírnění sankcí obrátili k císaři s novou formulací svého vyznání víry – v nejmírnější pro ně možné formě, v němž zdůrazňovali shody s Písmem – a za dva roky po jeho přijetí pak zkusili panovníka požádat o obnovení unitářské školy a koleje v Kluži. Po čase jim kupodivu bylo vyhověno a dostali budovy mimo centrum s doporučením vyhnout se jakýmkoli veřejným projevům. V ostatních městech ovšem nadále pokračovala pronásledování.

Katolíci se pak pokusili o definitivní zničení unitářů v roce 1728, když panovníka žádali, aby zakázal jejich duchovním činnost a zrušil alianci uherských protestantských církví. To se nezdařilo, nicméně roku 1735 byli unitáři vyloučeni z držení všech veřejných funkcí, čímž jim byla de facto odepřena politická rovnost s ostatními občany. To samozřejmě zasáhlo nejcitelněji ty unitáře, kteří byli dobře situováni, a nemálo z nich se poté svého vyznání vzdalo.

Určitá vzpruha přišla s volbou Michaela Lombarda ze Szentábrahámi za nového hlavního duchovního v roce 1737. Pod jeho vedením se velmi zlepšila situace unitářského školství, byly zakládány církevní nadační fondy a on sám mimo jiné vypracoval nové prohlášení víry, jež vešlo do dějin jako *Summa universae theologiae christianae secundum unitarios* a je, byť formálně, dodnes platné. Lombard je právem nazýván „druhým zakladatelem“ unitářské církve, protože po jeho smrti v roce

Michael Lombard ze Szentábrahámi (1683–1758), od 1737 hlavní duchovní transylvánské unitářské církve.
(Obr. © Wikimedia Commons.)

1758 byli rumunští unitáři znovu velmi dobře organizováni a vybaveni systémem vynikajících škol, což této církvi v budoucnu umožnilo nový růst.

Ovšem po nástupu Marie Terezie – ačkoli její politika byla vcelku promadžarská – pronásledování uherských protestantů pokračovalo. Výmluvně o tom svědčí i fakt, že po celých čtyřicet let její vlády bylo povoleno vydání pouze dvou unitářských knih. Kromě toho trvaly dřívější zákazy stavby nových kostelů a obnov starých, duchovní nesměli působit za hranicemi svých farností, děti byly posílány do katolických škol a podobně. Unitářská bilance tehdy nevypadala vůbec dobře: zatímco v 16. století měli v Transylvánii čtyři sta dvacet pět kostelů a třináct vyšších škol, po dvou stech letech zde bylo kostelů něco málo přes sto a škola jediná. Zvrat přišel až s nástupem Josefa II. a jeho Tolerančním patentem vydaným 25. října 1781, kde bylo ustaveno, že protestanté mohou libovolně disponovat se svými kostely i zakládat nové, dostali zpět plná občanská práva a opět mohli zastávat veřejné úřady. Hanobení nebo urážení bylo na obou stra-

nách zakázáno, byla zrušena cenzura na vydávání náboženských knih. Unitáři dostali odškodnění pět tisíc zlatých za ztrátu velkého kostela v Kluži a začali se pomalu „zvedat z popela“. Josefova opatření pro ně přišla v nejvyšší čas. Unitářská členská základna se v roce 1789 dostala k historicky nejnižšímu číslu s pouze 32 000 členy.

První etapa obnovy je spojena s působením hlavního duchovního Stephena Lázára (1786–1811), který se v ní osobně velmi angažoval. Navíc zámožný unitář Ladislaus Zsuki, poslední potomek staré šlechtické rodiny, v té době odkázal klužské unitářské koleji téměř 80 000 florintů. Díky tomu bylo možné zvýšit platy profesorům a s přidáním dalších fondů postavit nový kostel (stojí dosud) a v roce 1806 další školní budovu. Rozvoj pokračoval i za vlády Františka I. (1792–1835), kdy bylo postaveno mnoho nových unitářských kostelů.

Ke konci 18. století došlo k prvním pokusům o vytvoření kontaktu s anglickými unitáři. Přes studenty z Göttingenu se v Sedmihradsku dozvěděli o otevření Lindseyho Essex Street Chapel v Londýně a zaslali mu dopis. Zřejmě se ale ztratil, protože nedošla žádná odpověď. Nicméně k nějakému zprostředkovanému přenosu informací došlo o několik let později, opět díky göttingenským studentům. Příмым důsledkem toho bylo založení londýnského fondu pro podporu unitářství (1806), mimo jiné i pro objevování sympatizantů v jiných zemích. Jeho první tajemník rev. W. J. Fox připravil dopis popisující unitářské sbory v Anglii a jeho kopie rozeslal po Evropě, ale i do Ameriky a Indie. Asi po čtyřech měsících se jedna z nich dostala do Transylvánie. Pak ovšem trvalo přes dva roky, než na něj bratři z Kluže zaslali formální odpověď. Jejím autorem byl profesor Gheorghe Sylvester a vypsál v ní historii i současný stav Unitářské církve v Transylvánii. Tato první výměna dopisů vzbudila v Anglii velký ohlas a v podstatě byla jedním z důvodů založení Britské a zahraniční unitářské asociace, v níž se sdružilo několik již existujících společností na podporu stejného zájmu (1825). Tato asociace chtěla podporovat například výměny studentů. Komunikace mezi oběma církvemi se rozrostla a příležitostně docházelo i k osobním návštěvám.

Alexander Farkaș (1795–1842), rumunský unitář, spisovatel, který v roce 1831 navštívil USA a vydal zde spis *Unitáři v Transylvánii* a ze své cesty pak po návratu vydal knihu o cestě po Severní Americe.

(Obr. © Wikimedia Commons.)

V roce 1831 se Alexander Farkaș, jeden z nejvýznamnějších laických rumunských unitářů své doby, vydal i za oceán, do Bostonu. Zde zveřejnil spis *Unitáři v Transylvánii* a doma pak vydal první knihu o cestách po Americe včetně zprávy o tamních unitářích. K velkému nárůstu vzájemných návštěv mezi unitáři z USA, Anglie a Transylvánie pak došlo po polovině 19. století, hlavně díky prudkému a všestrannému rozvoji dopravy.

V Transylvánii zatím kontinuálně rostl počet členů (až k 50 000). Do tohoto období růstu zasáhla revoluce roku 1848. Po jejím potlačení podezíral rakouský dvůr, zjednodušeně řečeno, protestantské církve z toho, že mezi jejich členy se rodí nejvíce národnostního uvědomění a rozhodl se je v Uhrách zničit. Správa země byla svěřena generálu von Haynau, který proslul obrovskou krutostí. V oblasti politické spravoval a plnil věznice, v oblasti náboženské zrušil práva protestantů a všechny církevní záležitosti podřídil katolické a vojenské kontrole. Jeho metody byly tak extrémní, že byl po roce

odvolán, nicméně i za tak krátkou dobu stihl vykonat bohužel hodně zlého. Na hlavního unitářského duchovního Alexandra Székelyho byl tehdy vyvíjen velký nátlak, aby konvertoval ke katolictví. Ten nepodleh, ovšem po jeho smrti 1852 kvůli tomu bylo dalších devět let unitářům upíráno právo na zvolení jeho nástupce. Další, rafinovanější, způsob, jak zabránit menším unitářským a protestantským sborům v růstu, byl dán zákonem z roku 1856 proti soukromým školám, podle něhož mohl církevní školy nadále vést pouze studovaný učitel – údajně kvůli dosažení lepší úrovně výuky. (Do té doby byla zejména u malých škol vítána praxe, že vyučoval mladý duchovní nebo kandidát kněžství a podobně.) Malé sbory, které by si nemohly dovolit platit učitele (takových bylo v době represí hodně), pak mohly dostat státem přiděleného a státem placeného učitele, ovšem samozřejmě katolíka. Tak by byla nemalá část mladých nekatolíků během několika generací „přeškolená“ na jinou víru. Částka na platy učitelů byla pro unitáře obrovská, ale ti mezi sebou potřebné peníze vybírali s neuvěřitelnou obětavostí. Když už hrozilo, že tuto zátěž neunesou, sepsali ještě dva z kluzských profesorů zprávu o situaci pro bratry v Anglii a Americe. Přes Britskou a zahraniční unitářskou asociaci pak byla zorganizována sbírka, která vynesla přes 1200 liber, jež tajemník asociace rev. Edward Tagart v srpnu 1858 osobně odvezl do Kluže. Stal se tak navíc prvním anglickým unitářem, který navštívil své bratry v Transylvánii. Jeho návštěva byla transylvánským sborům velkým povzbuzením a i díky britské pomoci se jim nakonec podařilo státním požadavkům na zabezpečení škol dostát.

OD VZNIKU RAKOUSKA-UHERSKA PO SOUČASNOST

Po roce 1867, když vznikla rakousko-uherská unie, se situace protestantů v Uhrách výrazně zlepšila. V podstatě se dá říci, že pak až do vypuknutí první světové války zdejší unitářské sbory zažívaly nový růst. Počet transylvánských unitářů stoupl na 75 000, působilo zde více než sto šedeát sborů, tři dobře personálně zajištěné akademie a jedna prosperující vysoká škola s teologickým vzděláním. Nejlepší unitářští stu-

denti již nestudovali jen v německy mluvících zemích, ale i v Manchesteru, Londýně a Oxfordu. Takový studijní pobyt trval zpravidla dva až tři roky a po následném návratu do vlasti se tito studenti často stávali vyučujícími v Kluži či duchovními větších kostelů. Tím se zvyšovala úroveň tamní unitářské vzdělanosti. Od roku 1892 fungovaly podobné studijní pobyty v Británii i pro ženy. V maďarštině byly tehdy také publikovány zásadní překlady anglo-amerických unitářských textů, například Channingových. Americká unitářská asociace pozvala v roce 1900 představitele unitářské církve v Transylvánii na první kongres Mezinárodní asociace pro náboženskou svobodu (IARF).

K narušení tohoto slibného vývoje došlo po první světové válce, a to kvůli uspořádání danému Trianonskou mírovou smlouvou, na jejímž základě vzniklo samostatné Rumunsko, ovšem s velkou maďarskou národnostní menšinou. Mezi Maďary a Rumuny zde pak docházelo k velkému násilí v rámci vyrovnávání historických příkoří. Ve snahách o dosažení klidu se angažovali i angličtí a američtí unitáři, ovšem ke zlepšování docházelo jen velmi pomalu. Kromě toho bylo pro unitáře asi nejvážnější ranou, že církve byly po válce zahrnuty do nového systému agrární reformy, podle kterého měly být větší pozemkové majetky vyvlastněny a rozděleny či rozprodány zejména bezzemkům a rolníkům. Ve vztahu k církvím se ovšem vyvlastňovalo mnohem více, než nařizoval zákon, a pokud byly propláceny náhrady, byly směšně malé. Církevní stížnosti ohledně nedodržování nařízení zpravidla ani nebyly projednávány. Mnohé sbory se pak v nouzi zase obracely s žádostí o pomoc k bratrům v zahraničí. Reakce byla rychlá a na svou dobu štedrá. Dostalo se jim sbírek potravin a oblečení a navíc po několik let i pravidelných finančních příspěvků. Tak se transylvánská církve opět pomalu zotavovala.

Ve druhé světové válce bojovalo Rumunsko po boku německé Třetí říše, což ovšem pro unitáře znamenalo, že krutě dopláceli na své dobré vztahy s Británií a Amerikou. Unitářské sbory jako už tolikrát v dějinách přicházely o kostely i jiné budovy, část duchovních bylo uvězněno nebo umístěno v koncentračních táborech.

Mnoho duchovních se ovšem zapojilo v odboji. Další vlna útlatu pak následovala po válce, když se Rumunsko stalo jednou ze socialistických republik, v nichž neměla žádná církev na různých ustláno.² Nicméně i tuto temnější etapu dějin rumunští unitáři přestáli a v současnosti se co do počtu lidí hlásících se k unitářské víře Rumunsko řadí na druhé místo ve světě – po Spojených státech.

Kristýna Ledererová Kolajová

² Z této doby máme unikátní svědectví M. Vrány, který v roce 1948 publikoval v Cestách světa článek o své návštěvě u maďarských unitářů. O teologickém semináři v Kluži uvedl: „Zajímaly mne učební předměty a přednášky na této akademii. Zde je jejich seznam: praktická theologie, náboženská dogmatika, ethika, církevní historie – dějiny unitářské, církevní zákony, hudba – hra na varhany, liturgie, řečnictví, sociologie náboženství, filosofie, pastorální péče, církevní administrativa. Řeči kromě maďarštiny: řečtina, hebrejšтина, latina, němčina, angličtina. Počet studentů: dvacet pět až třicet.“ A k tomu Mirko Vrána shrnul: „Je třeba si uvědomit, že unitářství maďarské a hlavně sedmihradské uchovává si ještě mnohé přezitky, které pokrok v jiných zemích dávno odstranil, a jeho vývoj je poměrně daleko například za unitářstvím československým.“ Mirko Vrána: Návštěvou u maďarských unitářů, *Cesty světa* 4, 1948, s. 76.

První období mého působení v Unitarii

**Vzpomínky na léta 1964–1971
Zdena Brabcová**

Do Unitarie jsem začala chodit tři roky poté, co mi v roce 1961 zemřel otec, a to díky své mamince Zdeně. Ta po jeho smrti hledala nějaké duchovní společenství, a protože v době svého mládí poznala Čapka, vzpomněla si tehdy na Unitarii a rozhodla se zkusit navštívit nějaké její programy. Napomohla tomu i naše sousedka z Kazína, kde máme domek. To byla naše dobrá rodinná přítelkyně a také unitářka a s ní tam také maminka zpočátku chodila. Časem začala přednášky v Unitarii navštěvovat pravidelněji, někdy i s dalšími přítelkyněmi. Bylo to pro ni obecenství, kde jí bylo dobře, kde nebyla sama a přišla na jiné myšlenky.

V Unitarii se pak také jednou dozvěděla o možnosti navštívit nějaký kongres v zahraničí. V té době totiž byli čeští unitáři ještě oficiálně zváni na různá mezinárodní náboženská setkání a také je někteří z nich, zpravidla duchovní, navštěvovali. Pamatuji si, jak mi tehdy doma řekla: „Macíčku, za sto čtyřicet korun můžeš jet do Holandska, do Haagu.“ To mi samozřejmě v socialistickém Československu znělo naprosto kuriózně – a ono se to potom víceméně všechno stalo a já do toho Holandska za pár let jako unitářka opravdu jela! Díky Unitarii jsem vlastně získala v té době ojedinělou možnost cestovat mimo republiku, a být tak v kontaktu s děním venku. Tím ale předbím událostem, pro jejichž vysvětlení se naopak musím vrátit trochu hlouběji do minulosti naší rodiny.

Z. Brabcová při předcvičování hathajógy v Unitarii, konec 60. let.

(Všechny fotografie publikované k článku pocházejí ze soukromého archivu Z. Brabcové.)

Maminka byla narozená v roce 1898. Jako mladá bydlela v Malé Karlově ulici¹ a poté v Opatovické, což bylo mimochodem oboje kousek od Unitarie, kterou však tehdy ještě nenavštěvovala. Maminka i otec byli muzikanti a možná i díky tomu měli velmi blízko ke kultuře i duchovním věcem. Maminka na počátku 20. let chodila například na přednášky Přemysla Pittra,² které měl v Obecním domě. V Opatovické také bývaly takové duchovní sedánky: přátelé rodiny, kteří měli své blízké ve válce

1 Její tatínek totiž pracoval na Malém náměstí jako vedoucí ve slavném železářství U Rotta – ale to bylo ještě v 19. století.

2 Přemysl Pitter (1895–1976) byl protestantský kazatel, spisovatel, publicista a po návratu z první světové války i radikální pacifista. Za druhé světové války se angažoval v pomoci Židům. Roku 1951 musel před komunistickou perzekucí utéct ze země a v exilu se mimo jiné věnoval práci pro rozhlasové stanice BBC a Svobodná Evropa.

a neměli o nich zprávy, se zde scházeli a pokoušeli se s nimi přes médium navázat spojení. Pozdější vyprávění o tom mě samozřejmě jako dítě moc zajímala. Vlastně jsem se od malička pohybovala v prostředí, kde se duchovním otázkám přikládal značný význam. Ovšem ačkoli jsem byla křtěná katolička, v rodině se přístup k náboženství odvíjel trochu jinak, svobodněji.

Maminka pracovala jako varhanice v olšanském krematoriu (v prvním v Praze) a pak ve Strašnicích, hned po založení zdejšího krematoria v roce 1932. Tam mimo jiné hrávala i na harmonium v malé obřadní síni, kde nebyly varhany. To už ve Strašnicích moji rodiče také bydleli a tam jsem se jim později narodila. Při téhle profesi se maminka často setkávala s různými duchovními (vyjma katolických, kteří zde obřady nesměli vykonávat), a tak se také v raných 30. letech poznala s N. F. Čapkem. Debatovala s ním, a protože jí byly jeho názory sympatické, také občas zašla na jeho přednášky – to bylo ještě před druhou světovou válkou. Po ní však již do Unitarie nedocházela, tedy až do zmíněné tatínkovy smrti.

Já jsem se do Unitarie dostala poprvé v roce 1964, to když mě tehdy mamínčino povídání o ní zaujalo a já s ní šla na přednášku duchovních o jejich návštěvě Holandska doprovázenou promítáním diapozitivů. Bylo mi tehdy dvacet šest let – a najednou se mi otevřel jiný svět. Vzpomínám si na první dojem: Tehdy měla pražská obec k užívání jen první patro. Otevřela jsem dveře a za nimi byl takový klub důchodců, jako jsem teď já. Seděli u stolu, měli tenkrát nedělní odpoledne, to probíhaly různé programy po duchovní promluvě. Nicméně unitářské aktivity mě zaujaly, a tak jsem začala na přednášky chodit pravidelněji. Tehdy tady přednášel například alternativní léčitel a biotronik Josef Zezulka nebo mystik a propagátor jógy dr. Eduard Tomáš³. Mě tohle docela zajímalo, souviselo a souvisí to s mými postoji k víře. Programy v Unitarii mně přišly ideální pro každého, koho zajímaly duchovní věci, ale hledal něco, co by nebylo jen církevní nebo jen vědecké. A v podstatě hned jsem se také aktivně zapojila do dění.

3 Proslavil se svými přednáškami v Unitarii ze 60. let, ale přednášel zde ojediněle již i dříve, v podstatě hned po druhé světové válce.

Překvapilo mne totiž, že v Unitarii tehdy úplně chyběla mládež (něco jako vnoučata té slavné zakladatelské generace), natož aby se s ní nějak pracovalo, jako to bývalo dřív, za dob Čapka a Hašpla. Tak jsem chtěla zkusit něco změnit v téhle oblasti. Tohle mé rozhodnutí zase souviselo s již zmíněnou prací mých rodičů v krematoriu – ti se tam seznámili s evangelickým farářem, který mne vzápětí pozval mezi ně, i když jsem k jejich církvi nepatřila. Tak jsem začala chodit do sdružení evangelické mládeže (zhruba v letech 1959–1965). Byla jsem tedy na přítomnost mladých lidí v náboženském společenství zvyklá, a proto mi připadalo tak divné, že u unitářů žádná mládež není. Zkušenosti získané u evangeliků se mi později hodily jako vzor, když jsem se pokoušela aktivity mladých v Unitarii obnovit.

Podařilo se to i díky tomu, že jsme tu začali cvičit jógu a to byl pro mladé velký tahák, takových míst po republice nebylo mnoho (v Praze například ještě na Klárově, pokud vím). Václav Antropius⁴ se tehdy znal se Zdeňkou Bronislavskou,⁵ choreografkou a baletkou z Národního divadla, o níž věděl, že se jógou zabývá, a napadlo ho, že by ji v Unitarii mohla předvádět. A skutečně ji k tomu přesvědčil. Mně se zase povedlo sehnat anglicky psanou knihu o hathajóze od Louise Z. Osiusové – instruktorky šivananda védantajógy (hathajógy) z Floridy.⁶ (Ona k nám později i přijela a zacvičila si s námi – tehdy jí bylo už přes sedmdesát let, byla ročník 1897.) Tak se nám společnými silami podařilo začít v Unitarii s kurzem hathajógy.

Ovšem nebyl to jen samoúčelný tělocvik. Každé setkání jsme sice začínali tím, že jsme si zacvičili jógu, ale pak mnozí zůstali na přednášce, která bezprostředně následovala a často se vztahovala právě k józe a indickým, případně východním duchovním naukám. Přednášeli nám

4 Této významné osobnosti je věnován vzpomínkový medailon za tímto článkem.

5 Tanečnice, choreografka a pedagožka, narozena 4. března 1928. Od roku 1952 byla členkou baletního souboru Národního divadla, mezi lety 1967–1969 sólistkou baletu.

6 Paní Osiusová byla Čechoameričanka, původem ze Strakonice a jógu v podstatě do Československa přivezla. Dostala se k ní poté, co měla na Floridě velmi těžký úraz a při rekonvalescenci začala se cvičením jógy.

i dost významné osobnosti, například indolog a filozof Karel Verner,⁷ nebo nějaký lékař z vojenské nemocnice, kterého jóga zajímala z medicínských důvodů. Přednášející⁸ tehdy nacházel a oslovoval zpravidla Václav Antropius, tehdejší předseda naší náboženské společnosti, který měl řadu známých a navíc se zabýval dílem P. Bruntona, a mohl tak zvát zajímavé lidi z tohoto okruhu. Také třeba zařídil, že zde občas vystoupili přednášející přímo z Indie (Indové do Československa tehdy mohli jezdit vcelku bez problémů). Nebo jsme s nimi měli alespoň setkání s tlumočnickem, když neuměli anglicky. V. Antropius se vždy snažil, aby duchovní část unitářských aktivit byla na vysoké úrovni. Prosadil například, aby některé přednášky, zejména E. Tomáše, byly cyklostylované, a my si je pak mohli koupit – za pětikorunu. Byl to vlastně svým způsobem samizdat (nebo skripta) – ještě předtím, než Tomášovy texty vycházely v samizdatu opravdu.⁹

7 Například 11. května 1966, dle Vernerova osobního zápisu v pamětní knize, Soukromý archiv Z. Brabcové.

8 Výběr přednášejících byl de facto ponechán na vedoucím programu či skupiny, ovšem každý nový přednášející musel nejprve předložit svůj životopis vypracovaný podle k tomu účelu určené osnovy (která se koncem 60. let stále zpříšňovala) a výpis z trestního rejstříku. Tyto doklady pak vedení NSČU předložilo ke schválení nadřazeným státním orgánům, a teprve s jejich svolením mohla dotyčná osoba v Unitarii přednášet. Jednalo se o takzvané udělení státního souhlasu. Ve skupině mladých se toto nedělalo, což mohlo později přispět k jejímu zániku.

9 Rozmnožování tiskovin tehdy nebylo možné bez kontroly příslušných orgánů. Každý množený text musel mít schvalovací doložku duchovní správy (D. Kafky) a jeho kopie musely být zasílány jednak církevnímu nakladatelství, jednak církevnímu oddělení ministerstva kultury. Do konce roku 1970 bylo ze schůzek skupiny mladých rozmnoženo dvacet osm promluv v celkem více než šestnácti tisících kusech, z toho dvacet jich bylo od dr. Tomáše. Kromě toho byla ve dvoudílném provedení vytištěna kniha Yoga od Yesudiana. Tomášových přednášek se tisklo po cca 1500 kusech, prodávaly se nejprve zhruba po třech korunách. Kromě archivních výtisků dostával po pěti kusech autor, osm jich D. Kafka rozvážel do ostatních obcí a po jednom zdarma si brali dobrovolníci, kteří je tiskli. Třicet procent z kalkulovaného zisku dostával autor jako honorář, se zbytkem hospodařila NSČU. Počet výtisků u každé přednášky určovala tzv. rozmnožovací komise, účetnictví k tomu vedla sestra Koželská. (Archiv NSČU, kart. 10, zápisy ze schůzí správního sboru pražské obce z 4. 11. 1969, 1. 12. 1969, 17. 3. 1970, 23. 6. 1970, 11. 11. 1970.)

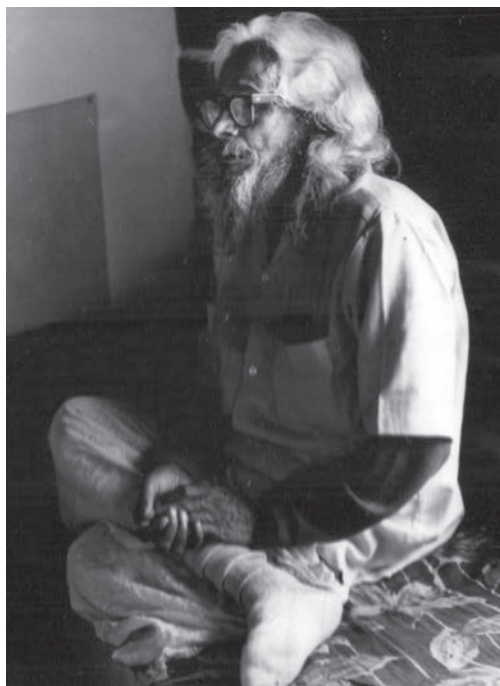
Paní Louise Z. Osiusová s Václavem Antropiusem při návštěvě naší republiky.

Po nějaké době jsem se k Antropiusovi v tomto směru přidala i já a aktivity mládeže jsme organizovali spolu. V Mikrofóru jsem například jednou slyšela zajímavý pořad o astrologii, v němž mluvil Vratislav Žižka, akademický malíř, který se astrologií zabýval. Zaujalo mě to, a tak jsme se s Antropiusem dohodli a šli ho navštívit (bydlel pod Hladovou zdí) s tím, že bychom ho rádi pozvali do Unitarie jako přednášejího. Bylo to velice inspirativní setkání, na němž se nám ho podařilo přesvědčit, aby u nás vystoupil. Pak začal v Unitarii přednášet pravidelně. Jeho programy byly vždycky velmi zajímavé – skrze astrologii, umění a životy umělců dokázal podat takový celistvý pohled na vývoj lidstva. Vždy jsem mu k tomu promítala jím vybraná umělecká díla, obrazy, a on na jejich základě velmi poutavě vysvětloval souvislosti. Sín Ch. Masarykové bývala při jeho přednáškách úplně plná.

Ještě je nutné uvést, že v té době byl ústředním duchovním Dušan Kafka (spolupracovník StB, jak se později ukázalo), který dost hlídal, aby někdo nevybočoval z předem na ministerstvu kultury schválených programů (byť tehdy zrovna byla politika o něco uvolněnější), a měl rád vše pod kontrolou. To nám ale

nebylo příjemné (také kvůli tomu, že mával ve zvyku přednášky dlouze uvádět, a prezentovat tedy spíš vlastní osobu než přednášejícího), a proto jsme si pro naše aktivity vyčlenili pondělky, kdy Kafka pravidelně jezdíval do Kladna.¹⁰

Naše programy navštěvovalo odhadem dvacet až třicet mladých lidí,¹¹ často vysokoškolští studenti, někteří byli i z unitářských rodin (zapojil se například esperantista Mikuláš Nevan, který pak po roce

Jeden z Indů, s nímž se unitářská skupina mladých setkala při jeho návštěvě naší republiky a debatovala s ním o indických duchovních naukách – přes tlumočníka. Vzpomínají na něj jako na „dědánka“.

10 Tehdy ještě existovaly unitářské obce mimo Prahu: Besednice, dále Kladno, Jičín, Brno, Nymburk, Rakovník, Plzeň, Ostrava a Pardubice, zde byla ovšem činnost obce utlumena. Celkem bylo v NSČU před polovinou 60. let 20. století evidováno téměř dva tisíce členů z toho pak přes 1300 v Praze. (Archiv NSČU, kart. 10, Přehled o počtu členů NSČU k 15. 12. 1962.)

11 Podle záznamů z pamětní knihy z archivu Z. Brabcové, kam se účastníci schůzek vždy k datu a tématu přednášky podepisovali, se opravdu účast pohybovala v rozmezí 20–30 lidí, zpravidla tak okolo 25–27 osob.

Paní Yogashakti z bihárské školy jógy při své návštěvě Prahy v roce 1966.

1968 emigroval a jehož babička byla kdysi aktivní členkou). Scházeli jsme se v Arkoně – mimochodem tam bylo nastálo umístěno křídlo, harmonium a ještě jsme se tam vešli cvičit jógu; lze si představit v jak stísněných podmínkách. Jenže smyslem nebylo se sejít na vrcholové úrovni, smyslem bylo se sejít. Občas jsme se tehdy vidali i s Indy, kteří jógu praktikovali, jedna Indka, paní Yogashakti, při návštěvě v naší republice bydlela u nás doma.¹² Ta nás pak zvala do jejich ášramu do Indie, a skutečně tam dvě party během dvou let odjely (1967, 1968). Zájemci tam byli vždycky tři měsíce, ale z druhého pobytu se někteří už pak domů nevrátili, jen do Evropy. Na první z těchto indických pobytů odjela v roce 1967 ještě s několika našimi členy i Z. Bronislavská. Ovšem když se vrátila a my se těšili, že s námi bude zase cvičit, tak

12 Yogashakti z bihárské školy jógy navštívila Prahu v roce 1966 a měla zde přednášku. Ještě v též roce v listopadu navštívila na její pozvání tříčlenná skupina českých unitářů – Z. Bronislavská, N. Labská a R. Hrdý – Indii, konkrétně Bihár, kde se konal 3. Světový kongres jógy – World Yoga Convention. (Archiv NSČU, kart. 10, Výroční zpráva duchovní správy NSČU za rok 1966, z 2. 11. 1966.)

Z. Brabcová při předcvičování hathajógy v Unitarii, konec 60. let.

nás dál vést nechtěla, že prý už všechno známe. To jsem tak nemohla nechat – a začala jsem to vést já.¹³

Další programy bývaly samozřejmě o nedělích, nedělní cykly vedl v pražské obci často Eduard Tomáš; a pak večerní programy každé úterky (ty mívál V. Žižka) a páteční meditace. Konaly se v dnešním divadelním sále a bývalo plno. Vzpomínám si například na posluchači nabitou přednášku Radima Kalfuse, který spolupracoval s Albertem Schweitzerem v Lambaréné.

¹³ V druhé polovině roku 1969 už pondělní kurzy jógy probíhaly ve dvou kroužcích, které se střídaly se čtrnáctidenní periodicitou, a v úterý dokonce přibýli začátečníci. O kurzy byl postupně takový zájem, že koncem roku V. Antropius dohodl možnost s některými školami na Praze 1, že byly pod hlavičkou NSČU vedeny i v jejich tělocvičnách (od září 1969 v pátek v Charvátově ulici, od října ve Vojtěšské ulici, od listopadu ve středu večer v Týnské 17). Inzerce na ně byla zveřejněna v Lidové demokracii. (Archiv NSČU, kart. 10, zápisy ze schůzí správního sboru pražské obce z 22. 10. 1969, 3. 2. 1966.) Tyto kurzy však musely být v první čtvrtině roku 1971 ukončeny. Oficiální důvody jsou rozvedeny v poznámce 12, ovšem je faktem, že některým členům vedení včetně D. Kafky (velmi pravděpodobně i v souvislosti s nátlakem oficiálních státních úřadů) byly aktivity související s jógou a východními duchovními směry, tedy zejména činnost skupiny mladých, trnem v oku. Doklady o tom lze částečně nalézt i v oficiálních záznamech, například v zápise z jednání správního sboru pražské obce z 22. 9. 1970 můžeme číst: „... že se poslední dobou činnost pražské obce a přednášky orientují jednostranně na tajné nauky (exotické), které rámec unitářství přesahují. Duchovní oddělení by mělo spolu s poradci stanovit formu vhodnou pro naši společnost“. (Archiv NSČU, kart. 10.)

Skupina unitářské mládeže při jednom z pondělních kurzů jógy v Arkoně v Unitarii, konec 60. let.

STŘEDY - 18.hod. - Arkona
Praktický nácvik psychosomatic.
tréninku. Vede s.Z.Brabcová.

ČTVRTKY - 19.hod. - Arkona
Nácvik sborového zpěvu.
Řídí Ing.Stan.Hotěk.

PÁTKY - 16.hod. - Zasedací síň
Duchovní besedy,Řídí Dr.D.J.Kafka
1.III.BESEDY S G.MAYERINGEM
8.III.ROZPRAVA O UČENÍ
VIVEKANANDY
15.III.2 KOSMOVY KRONIKY
22.III.MODLITBA A SUGESCE
29.III.PORTRÉT II. - R.Nasková
5.IV. ŽIVÁ VÍRA /Dr.Hynková/
12.IV. Z GOETHOVA DIVÁNU
19.IV. PONORY DO NITRA
26.IV. DUCHOVNÍ HODNOTY

U varhan se střídají p.dir.Jar.
Budík a Dr.Václav Vlč.

NÁBOŽENSKÁ SPOLEČNOST
ČESKOSLOVENSKÝCH UNITÁŘŮ

Shromáždění konají se v domě
UNITARIA, Praha 1, Staré Město
Karlova 8.- Telefon 23 54 64

BŘEZEN - DUBEN 1968

**Příklad
dvouměsíčních
programů
Unitarie za roku
1968. Programy
se připravovaly
v dvouměsíčních
cyklech a předem
se šestkrát ročně
nechávaly schvalovat
na ministerstvu
kultury.**

STŘEDY

15.30 - Arkona - Shromáždění unit.
žen. Střídavě vedou ses.M.
Mráskotová a s.A.Táborská.

15.30 - kancelář - Dětský koutek.
Vede ses. A. Panočková.

18.00 - Arkona - Praktický nácvik
psychosomat. tréninku.
Vede ses. Z.Brabcová.

ČTVRTKY - 19 hod. - Arkona
Nácvik sborového zpěvu.
Řídí br. Ing. Stan. Hotěk.

PÁTKY - 16 hod. - Zasedací síň
Duchovní rozpravy.

3.V. BUDDHISMUS NA CEYLONĚ - DJK
10.V. Přelož. mimoř. na neděli 12.V.
17.V. CO JE VÍRA V BOHA? M.Matouš
24.V. ZALÍBY A ZDRAVÍ - V.Rubeš
31.V. SNY A SKUTEČNOST - J.Čech
7.VI. SETKÁNÍ V HOVĚ - DJK
14.VI. TAJEMSTVÍ SPINGY-Ing.Čapková
21.VI. BUDDHISMUS V ANGLII - DJK
28.VI. PORTRÉTY III. Charlotte G.
Masaryková - J.Čech

NÁBOŽENSKÁ SPOLEČNOST
ČESKOSLOVENSKÝCH UNITÁŘŮ

Shromáždění konají se v domě
UNITARIA, Praha 1, Staré Město
Karlova 8.- Telefon 23 54 64

ČERVEN - ČERVENEC 1968

Další významnou kapitolou byly naše mládežnické kontakty se zahraničními organizacemi. S těmi nám v počátku pomáhal opět V. Antropius a také Boris Merhaut. Tenkrát totiž ještě existovala pod IARF evropská skupina IRF pro mladé (International Religious Fellowship – Mezinárodní náboženské sdružení mládeže), která dnes už není, a na jejich akce jsme jezdili. Od roku 1965 nám pravidelně posílali pozvání a tehdy šlo tímto způsobem na pozvání do zahraničí vyjet. Mezníkem byla v tomto ohle-

du návštěva Annette Percyové z londýnského Unitarian Youth Departement v Praze v roce 1965 (kontakt na ni získal B. Merhaut na své předchozí zahraniční cestě a ona pak bydlela při svém pražském pobytu u něj). Její pobyt zde pomohl prolomit ledy – a od té doby jsme na akce IRF jezdili každý rok, někdy i vícekrát.

Já jezdila pravidelně jako vedoucí mladých.

U nás jsme dostali každý pět dolarů, což nebylo mnoho, ale o hostitelé se nás vždy týden starali na kongresu, a pak nám zpravi-

DNEŠNÍ SCHŮZKA O 6.HOD. SE NEKONÁ

Vzkaz od Dušana Kafky, který našla skupina unitářské mládež na dveřích zamčené místnosti 24. dubna 1971. Tím de facto skončila její činnost v Unitarii. Z. Brabcová si jako vedoucí skupiny vzala onen vzkaz „na památku“.

dla nabídli pobyt ještě na další týden; to se o nás starala místní skupina. My jsme si to sami oficiálně nemohli platit, neměli jsme totiž možnost získat valuty. Nějaké peníze jsme získávali trochu komplikovanějším, nicméně fungujícím způsobem z prodeje suvenýrů – například broušeného skla, knížek o Praze, gramodesek. Tyhle upomínkové nebo dárkové předměty jsme nakupovali doma, v Praze. Někdy za své peníze, jindy například někdo z nás našel doma asi dvacet pět kusů Bhagavadgíty v Janíčkově překladu (pak jsme ho byli navštívit, mám ji podepsanou), ty jsme si pak mezi sebou rozprodali – a za tyto peníze jsme také koupili ony upomínkové předměty. Když k nám následně přijeli ze zahraničí přátelé z IRF, odvezli je a v jejich zemi pak sami od sebe udělali bazar, prodali to a výtěžek dali ve prospěch tohoto setkávání. My jsme se pochopitelně zase na oplátku starali o ně, když přijeli sem. V té době bylo toto naše mezinárodní setkávání dost mimořádné.

Premiérovou cestu jsme absolvovali v roce 1966 do Německa, do Offenbachu. To bylo první setkání IRF, kterého jsme se zúčastnili, a po něm jsme pokračovali do Anglie. V Londýně jsme pak, když jsme měli volno, chodili například do Britského muzea, samozřejmě s očima navrch hlavy. Nezapomenu na knihkupectví s duchovní literaturou, které bylo od muzea přes ulici – to pro nás bylo neuvěřitelné a divili jsme se, že to místní lidi nezajímá. Ten rok přijela A. Percyová do Prahy podruhé, to již bydlela u snachy V. Antropiuse. (Jeho syn později, po revoluci, pracoval jako rada na české ambasádě v Londýně a tehdy, když jsme za ním jezdili na návštěvy, jsme se s ním po letech znovu setkali.)

V červenci 1967 jsme se dostali do Švýcarska, do města Stoos. Tehdy nás odjelo šest; pět

z Prahy a Gád Vojkůvka z Brna (ten se v Brně také hodně věnoval józe). Tématem pořádané konference byl Vývoj člověka a jeho osobnosti. Celkem se téhle akce zúčastnilo zhruba sto dvacet mladých lidí. Přednášeli jsme tam o našich aktivitách a setkal se to s velkým zájmem.¹⁴ O naše zahraniční aktivity se ovšem nezajímali jen jejich účastníci a unitáři – po návštěvě ve Švýcarsku jsem byla i u výsledku na StB.

Následovala návštěva Nizozemí, Amsterdamu, v roce 1968, zde nás bylo již osm. I tam jsme zase přednášeli o tom, co děláme, o cvičení a našem přístupu k duchovním otázkám.

Po návštěvách zahraničí jsme si samozřejmě zážitky a zkušenosti nenechávali pro sebe, ale promítali jsme diapozitivy na besedách v dalších obcích, třeba v Jičíně, Jablonci a podobně. Tyhle programy byly otevřené i veřejnosti, a tak jsme vlastně dělali unitářství nenásilně propagací.

14 Z. Brabcová z tohoto setkání tehdy sepsala zprávu, z níž stojí za to citovat několik zajímavých pasáží, které se týkají pozice českých unitářů v tehdejší mezinárodní společnosti: „Všimli jsme si, že [naše] filozoficko-náboženské pojetí hlavního tématu i působnosti mládeže v jednotlivých zemích je bílou vránou. Převládají u nich společenská stanoviska a charitativní činnost. Naše úsilí směřující k sebezdokonalování je jim většinou cizí. Teprve v kontrastu s nimi jsme si uvědomili, že naše pondělní schůzky, úvahy, diskuse a jogická praxe nás zformovaly více, než jsme si mysleli.“ „Všechna naše vystoupení se setkala s velkým zájmem ostatních delegací. To platí zejména o jogických cvičích, které jsme doprovázeli dvojjazyčným výkladem o jejich blahodárném vlivu na tělesnou i duševní kondici. Pro mnohé účastníky zůstane asi nezapomenutelným dojmem okamžik, kdy se celá naše skupina po prudkém výstupu do výše 1922 m n. m. spontánně postavila na hlavu v kulisách majestátných hor. Mnozí se nás marně snažili napodobit a uvědomili si, že úspěch v této disciplíně není ani snadný, ani laciný.“ (Osobní archiv Z. Brabcové.)

Petr Holý / Bm
 Horková Dag.
 Milena Lila
 Mašková Bena
 J. Hruška
 D. Hruška
 K. Hruška
 Pavel Křížek
 Karel Fank
 Milena Hruška
 Hanka Hruška
 Eliška Hruška
 Wimmerová Alena
 B. Hruška
 Radek Z.
 Marie Pisková
 Jindřich Šabek
 B. Hruška
 H. Hruška
 M. Hruška
 K. Hruška
 R. Hruška
 S. Hruška
 J. Hruška
 J. Brabcová

Podpisy všech účastníků poslední, zrušené schůzky skupiny unitářské mládeže, 24. dubna 1971.

Mladí se v Unitarii takto scházeli až do roku 1968, kdy někteří emigrovali do zahraničí.¹⁵ Po roce 1968 začala politická situace přituhovat a to se promítlo i do dění v Unitarii. Naše aktivity se stávaly čím dál více nepohodlné. D. Kafkovi i státním orgánům, které měly na starosti kontrolu dění v církvích, a tak postupně sílil tlak na jejich omezení a zastavení. Takže jsem byla u toho, kdy se tady všechno rodilo a rozvíjelo, a když se vše jakžtakž zaběhlo, tak tu naši velkou partu z Unitarie vyhodili. Bylo to v roce 1971. Prostě jsem jednou přišla a mé klíče nepasovaly do zámku dveří. Dušanu Kafkovi se naše aktivity nelíbily, protože mu kvůli nim nadřizovali „myli hlavu“; asi vadilo, že se tu srocuje nějaká mládež, o jejichž aktivitách nemají úplně jasný přehled (a možná i to, že sem nechodili jen členové, ale občas i nějakí jejich přátelé). Tak jsme jednou našli cedulku na dveřích, že se dnešní schůzka nekoná, a už jsme se nedostali dovnitř.¹⁶

15 Z. Brabcová se pak v průběhu dalších let s některými potkávala zase tam, při svých dalších, již soukromých cestách.

16 Nejprve bylo dne 5. 2. 1971 vydáno ústředním duchovním správcem D. Kafkou písemné upozornění zaměstnancům a funkcionářům NSČU, že je třeba „okamžitou platností upustit až na další od všech praktických cvičení hatha-jogy v místnostech společnosti, neboť místnosti k tomuto účelu naprosto nevyhovují po hygienické stránce. Navíc hatha-jogická cvičení je považovat za tělovýchovnou disciplínu a nikoli náboženskou činnost“. (Archiv NSČU, kart. 10.) Pražská obec na jednání svého správního sboru dne 10. února 1971 tento Kafkův příkaz odmítla a zároveň se snažila dodatečně získat povolení kulturní správy Národního výboru hlavního města Prahy pro provádění kurzů hathajógy i v tělocvičnách škol na Praze 1 (Unitaria měla pouze souhlas školského odboru tohoto úřadu, který údajně nestačil). Získat souhlas se pražské obci nepodařilo, takže kurzy jógy ve školách byly opravdu od počátku března zastaveny, nicméně v Unitarii cvičení skupiny mladých pokračovala i v březnu. Pražská obec argumentovala tím, že Kafka není k tomuto zákazu kompetentní a chtěla písemné stanovisko kulturní správy Národního výboru hlavního města Prahy (NV HMP). To bylo ÚSS doručeno 19. března 1971. Vzápětí toto stanovisko s odkazem na jeho č. j. tlumočil osobním dopisem D. Kafka Z. Brabcové, vedoucí skupiny mládeže, a 26. března za předsednictvo ÚSS spolu s B. Hašlovou a S. Hotkem písemně informovali kulturní správu NV HMP, že kurzy jógy byly v Unitarii „s konečnou platností“ zastaveny. Skupina mladých se přesto ještě několikrát na cvičení jógy sešla, až tedy D. Kafka nechal vyměnit zámky od místností, kde se setkávali – jak vzpomíná Z. Brabcová. Došlo k tomu 24. dubna 1971. (Informace byly čerpány z dokumentů uložených v Archivu NSČU, kart. 10, zápisy z jednání správních sborů pražské obce, korespondence mezi vedením NSČU, Národním výborem hlavního města Prahy a Ministerstvem kultury ČSR.)

Z. Brabcová cvičit jógu nepřestala, foto z pozdějších let.

Nějaký čas jsme se pak scházeli u mě doma ve Strašnicích, ale to nebylo dlouhodobě možné. Tím se naše skupina mladých unitářů rozpadla a už jsme se nikdy nedali dohromady. Někteří si našli jiné možnosti kde cvičit jógu, hodně přátel odešlo do zahraničí (troufám si odhadnout, že tak dvacet lidí). Já jsem pak nechodila do Unitarie až do revoluce.

Tohle společenství mladých lidí v Unitarii bylo hrozně milé. Po celou dobu jeho trvání jsem vůbec nepřemýšlela o tom, proč se tomu tolik věnuji, považovala jsem to za samozřejmost, protože mi takováto forma sdružování byla blízká. Těch několik let pro mě znamenalo velmi intenzivní duchovní žití.

JUDr. Václav Antropius

(12. února 1911 – 21. března 2001)

Václav Antropius byl nepřehlédnutelná osobnost, mimo jiné pravověrný skaut. Měl vytříbený smysl pro spravedlnost a nepřístojnostem nikdy jen tak nepřihlížel.

Narodil se 12. 2. 1911 v Jaroměři. Jeho otec byl umělecký truhlář. Po ukončení gymnázia studoval na právnické fakultě v Praze. V předválečné Jaroměři panoval cílý společenský život, kterého se Václav účastnil a sám také organizoval různé přednášky. V Jaroměři se také ještě jako kluk seznámil s o tři roky starším Eduardem Tomášem, který určitou dobu žil v nedalekých Brzicích, a stali se přáteli na celý život. Se svým kamarádem (mimochodem také právníkem) se později znovu setkal v Kladně, kde oba bydleli během druhé světové války. Při procházkách se svými dětmi spolu vedli duchovní debaty, protože náboženská filozofie byla oběma velice blízká.¹

Za druhé světové války se Václav Antropius také seznámil s Přemyslem Pittrem, zakladatelem a ředitelem takzvaného Milíčova domu pro mládež bez přístřeší a děti z proletářských rodin na Žižkově. (Existoval od roku 1922.) A byl to právě Václav, který v roce 1945 (působil tehdy v odbojové organizaci Česká národní rada) Pittra upozornil na možnost získat k podobným účelům zámky z bývalého majetku barona Ringhofferů – Olešovice, Kamenici, Štířín a Lojovice. Byly zde pak zřízeny ozdravovny pro české a židovské děti vracející se z koncentračních táborů a německé děti z Čech, které byly bez rodičů, provizorně umístěny na Strahově a Hagiboru, a chovance dětského domova z Rumburku i s jejich německými opatrovníci. Další Václavův kamarád, automobilový závodník Jaroslav Juhan, vozil některé z těchto dětí z Německa zpět domů.

Když se v raných 50. letech 20. století komunistický režim rozhodl zúčtovat s inteligencí,

poslal 77 000 úředníků, samozřejmě mezi nimi i právníků, do výroby. To se týkalo i Václava Antropiuse, který původně působil v Obchodní komoře, ovšem po této akci skončil jako dělník v ČKD. A protože neústupnost vůči režimu mu byla vlastní, odnášela to i jeho rodina – jeho starší syn nemohl studovat na vysoké škole obory, které by ho zajímaly, a podobně.

Václav Antropius se nikdy nesmířil s bezprávím a vždy a všude se snažil pomáhat. Celý život jej posilovalo studium duchovní literatury, ovšem ke klasickým církvím a církevnictví neměl důvěru. Tento přístup k víře ho dovedl až do Unitarie. S unitářstvím a s dr. Karlem Hašplem se seznámil v době největšího politického útlaku v 50. letech 20. století. Stal se Hašplovým věrným spolupracovníkem během jeho vážného onemocnění a vzal na sebe úkol čelit nepravostem, které tehdy v Unitarii panovaly. V době, kdy se K. Hašpl kvůli své nemoci již prakticky nemohl bránit proti snaze duchovního Dušana Kafky ho z Unitarie odstranit, mu prý Václav Antropius slíbil, že bude v Unitarii v jeho práci pokračovat, dokud mu budou síly stačit. Členem NSČU se stal roku 1959 a velmi rychle se zapojil do aktivní činnosti. Již od počátku byl ovšem jeho vztah s D. Kafkou, který po Hašplově převzal funkci ústředního duchovního správce, komplikovaný také z důvodu, že Dušan Kafka poslouchal i jiné hlasy než jen své svědomí (byl spolupracovníkem StB).

Antropiusovi bylo unitářské cítění velmi blízké a navíc zde nacházel prostor i pro směry, které v klasických církvích najít nemohl, například indickou filozofii či dílo Paula Bruntona. Sám velmi usiloval o to, aby Unitaria byla živá a rozvíjely se zde nejrůznější programy, takže začal například systematicky zvat E. Tomáše. (Později usiloval o to, aby se dr. Tomáš mohl stát laickým duchovním, což se ovšem pro odpor Kafkův a nadřízených orgánů státní správy nikdy nepodařilo.)

1 Zaslouhou V. Antropiuse se E. Tomáš dostal také jako přednášející do pražské Unitarie, kde pravidelně vystupoval mezi lety 1963–1969.

To vše bylo možné také proto, že v 60. letech ostrážitost režimu mírně povolila, takže i Unitaria mohla dělat věci do té doby nemyslitelné. Václav například mohl na pozvání jet do Holandska na kongres IARF konaný 1964 v Haagu. Tam se mu podařilo pozvat tajemnici mezinárodní organizace mládeže IRF Annette Percyovou do Prahy a od toho se pak odvíjely návštěvy mládeže ze Západu v Praze a naopak cesty mladých českých unitářů na konferenci IRF v zahraničí.²

Toto nadechnutí trvalo do roku 1971, kdy již začala nastupovat takzvaná normalizace a podobné aktivity začínaly vadit. Tehdy ministerstvo kultury řeklo dost a dalo vedení NSČU v čele s Dušanem Kafkou za úkol, aby Václava Antropiuse odvolali z funkce předsedy ÚSS.³ Mělo to znovu dopad i na jeho zaměstnání. Nesměl přesluhovat, musel do penze a kvůli špatným posudkům nemohl chodit ani na brigádu.

2 Více o tomto tématu v předchozím textu Zdeny Brabcové, *První období mého působení v Unitarii. Vzpomínky na léta 1964–1971*.

3 V Archivu NSČU jsou dochovány osobní dopisy mezi D. Kafkou a V. Antropiusem: V prvním ze 7. 10. 1970 mimo jiné píše D. Kafka, že „poslední naše setkání [...] jasně ukázalo, že jakákoliv naše další spolupráce není možná. [...] toto společenství se dostává především Vaším přičiněním do těžkostí.“ A Antropius mu 14. 10. odpovídá: „První, co mně přitom přišlo na mysl, byla celá řada zasloužilých funkcionářů a pracovníků naší společnosti, kteří mi jako důvod svého odchodu z funkcí uvedli Tvůj negativní, mnohdy nepřátelský postoj k nim. Mám být další obětí?“ Antropius se pak tou obětí v určitém smyslu o několik měsíců později opravdu stal. Dne 18. 2. 1971 na něj Kafka sepsal stížnost adresovanou Kulturní správě Národního výboru hl. m. Prahy, církevnímu oddělení, v níž píše: „Podávám tímto stížnost na chování p. dr. Václava Antropiuse, který svými řečmi podněcuje členy Náboženské společnosti čs. unitářů nejen k neposlechnutí pokynů odpovědného duchovního správce, ale zároveň strhuje členy místního správního sboru, aby se dopouštěli činů, které jsou v rozporu s ústavou čs. unitářů, tak i s platnými církevními zákony.“ A následuje výčet konkrétních situací, v nichž k tomu mělo docházet. Na základě této stížnosti ministerstvo kultury Kafku oficiálně požádalo 10. března, aby V. Antropius skončil v jakékoli funkcionářské činnosti v NSČU. S odvoláním na rozhodnutí ministerstva to Kafka 29. března oficiálně písemně sdělil pražské obci. Na této skutečnosti už nic nezměnil ani protestní dopis osmnácti členů pražské obce adresovaný Národnímu výboru hl. m. Prahy. Dopis byl postoupen ministerstvu kultury, které potvrdilo své původní stanovisko. (Archiv NSČU, kart. 10, korespondence.)

V době socialismu jezdili do Československa, byť v malé míře, i turisté ze Západu. Ti při návštěvách Prahy často hledali někoho, kdo by jim poradil například s ubytováním a podobně. Pokud narazili na Václava, vždy uspěli a někdy našli i zázemí u něho doma. Tyto přátelské kontakty se na oplátku hodily také jemu: Na základě pozvání zahraničních přátel bylo snazší získat takzvaný „příslib“, a mohl tak i s rodinou čas od času vycestovat na Západ. Díky tomu docházelo v zahraničí i na setkání s unitáři a dalšími přáteli, kteří emigrovali. Až neskutečné bylo například setkání s Přemyslem Pittrem ve Švýcarsku v roce 1967. A exilové noviny České slovo nebo Solženicynova kniha Souostroví Gulag se při zpáteční cestě nejednou pašovaly pod matrací v autě...

To, že se pro Václava Antropiuse Unitaria stala po roce 1971 tabu, rozhodně neznamenalo jeho duchovní ustrnutí. Vždy se někde našli lidé, s nimiž byla možnost setkávání a duchovních debat v soukromí, jako třeba Vratislav Žižka či Milan Calábek. Teprve sametová revoluce otevřela V. Antropiusovi po osmnácti letech cestu zpět do Unitarie. Ovšem tehdy se vrátil spíš již jen jako pozorovatel. Psala se jiná kapitola dějin českého unitářství. V ní ještě zastal roli právníka, když spolu s dr. Cihelkou a dr. Kocmanem v 90. letech po odborné stránce pomáhali unitářům čelit nedobrym následkům chybné volby ústředního duchovního správce. Zkrátka, ve prospěch Unitarie pracoval Václav Antropius nezištně do poslední chvíle.

Zdena Brabcová

„Unitářství je filozoficko-náboženské hnutí svobodomyšlných lidí, jejichž cílem je na základě vlastních duchovních zkušeností dosáhnout poznání Nejvyšší Skutečnosti, uplatňovat toto poznání v praktickém životě a pomáhat v tom ostatním.

Za tím účelem se sdružujeme ve společnost československých unitářů. Základním předpokladem realizace tohoto cíle je svoboda přesvědčení, svobodná volba vlastní duchovní cesty, plná snášlivost a porozumění pro cestu druhého, používání intelektu, důraz na charakter a láskyplná služba bližním.

Písmo říká, že kdo umí dobro činit a nečiní, má hřích. Bhagavadgíta podobně připomíná, že ten, kdo užívá darů bohů, má povinnost umožňovat totéž ostatním. V duchu těchto zásad chceme přispívat k šíření poznání všemi pokrok lidského ducha podporujícími prostředky, jako jsou duchovní projevy, přednášky a články, duševní a tělesná hygiena, praktická cvičení k ovládnutí těla a mysli, modlitby, hudba, zpěv a umění, meditace, koncentrace, ztišení.

Všechny, kdož souhlasí s našim programem, srdečně zveme, aby nezůstávali pouhými čtenáři a posluchači, ale aby se stali platnými členy našeho společenství tím, že se přihlásí za členy, a tím, že s námi budou aktivně spolupracovat. U vědomí jednotného základu i cíle všech duchovních nauk nechceme vytvářet novou konfesi, ale duchovní společenství, které je širší než všechna vyznání. Chceme povzbuzovat své bližní k prohloubení jejich duchovního života, což nutně vede k témuž poznání, k vědomí sounáležitosti se vším bytím a k harmonickému životu v souladu s vesmírnými zákony. Z toho důvodu není třeba, aby ti, kdož jsou již členy nějaké církve nebo společnosti, tyto svazky rušili. Všichni, kdo hledají pravdu, klid a spokojenost, jsou vítáni. Ti, kdož jsou čímkoli zatíženi, naleznou svobodu; a ti, kdož vymanili svého ducha z pout zbytečných starostí a malicherností – pravou moudrost.

Dr. Václav Antropius, předseda NSČU, 1969

Tvůrčí život / ČASOPIS ČESKÝCH UNITÁŘŮ / Ročník 1, 2013, číslo 2**Vydává:**

Náboženská společnost českých unitářů, Karlova 186/8, 110 00 Praha 1, IČ: 00460524. Vychází 2x ročně.

Redakční rada:

PhDr. Jaroslava Dittrichová, RNDr. Miloš Hlávka, PhDr. Kristýna Ledererová Kolajová, Mgr. Luděk Pivoňka, Mgr. Jarmila Plotěná

Grafická úprava a sazba:

Pavel Bosák

Tisk:

Nová tiskárna Pelhřimov, s. r. o., Krasíkovická 1787, 393 01 Pelhřimov

Kontakt:

kristyna-ledererova@unitaria.cz

Registrováno pod č. MK ČR E 20775.

ISSN 2336-1107

Za původnost a věcnou správnost příspěvků odpovídají autoři. Obsah příspěvků nemusí souhlasit se stanoviskem vydavatele. Všechna práva k obsahu příspěvků náleží autorům a jakékoli jejich další užívání musí být v souladu s autorským zákonem.

Obrázek na první a čtvrté straně obálky © Agsandrew | Imagio.cz | Dreamstime.com.

Obrázky na třetí straně obálky © Zdena Brabcová, soukromý archiv.